

UNIVERZITET CRNE GORE

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**Uticaj porodičnih odnosa i stilova roditeljstva na probleme u
ponašanju adolescenata**

(master rad)

Mentor: dr Tatjana Vujović

Kandidat: Jelica Kovačević

Br. indeksa: 9/20

Nikšić, novembar, 2022.godina

Sažetak

Adolescencija predstavlja kritično razdoblje u životu svakog pojedinca, razdoblje u kojem se dešavaju brojne fizičke i psihičke promjene. Odnosi u jednoj porodici utiču na model ponašanja kod adolescenata. Kako bi se shvatio uticaj porodičnih odnosa i roditelja na problematična ponašanja adolescenata, moraju se analizirati vaspitni stilovi njihovih roditelja. S tim u vezi, osnovni cilj istraživanja je bio utvrditi povezanost između vaspitnih stilova roditeljstva i porodičnih odnosa na problematično ponašanje adolescenata. U radu se definišu pojmovi: porodica, adolescencija, porodična koherentnost i vaspitni stilovi roditeljstva. Objašnjena su četiri vaspitna stila: permisivni, autoritarni, autoritativni i zanemarujući stil roditeljstva. Takođe, u radu su navedene i mogućnosti prevencije problematičnog ponašanja adolescenata. U istraživanju su učestvovali adolescenti iz Pljevalja, uzrasta od 17 i 18 godina. Rezultati su pokazali da vaspitni stilovi roditelja (permisivni, autoritarni i zanemarujući) utiču na pojavu problematičnog ponašanja adolescenata, kao i na osjećaj porodične koherentnosti kod adolescenata.

Ključne riječi: adolescencija, vaspitni stilovi, porodica, problematično ponašanje, prevencija

Univerzitet Crne Gore

Filozofski fakultet Nikšić

Pedagogija

Izjava o autorstvu

Jelica Kovačević

Na osnovu člana 22 Zakona o akademskom integritetu, ja, dolje potpisana,

IZJAVLJUJEM

pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod nazivom „*Uticaj porodičnih odnosa i stilova roditeljstva na probleme u ponašanju adolescenata*“ rezultat sopstvenog istraživačkog rada, da nijesam kršila autorska prava i koristila eventualnu svojinu drugih lica i da je navedeni rad moje originalno djelo.

Mjesto i datum:

Nikšić, 02.11.2022. godina

Potpis studentkinje:

SADRŽAJ

UVOD	1
1. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	3
1.1. Pojam porodice	3
1.2. Funkcionalna i disfunkcionalna porodica	5
1.3. Osjećaj porodične koherentnosti	5
1.4. Porodični odnosi i uloga roditelja	6
2. VASPITNI STILOVI RODITELJSTVA	7
2.1. Autoritarni vaspitni stil	8
2.2. Autoritativni vaspitni stil	9
2.3. Permisivni vaspitni stil	10
2.4. Zanemarujući vaspitni stil	10
3. POJAM ADOLESCENCIJE	12
3.1. Poteškoće adolescenata	13
3.2. Razvojni zadaci adolescencije	14
4. PROBLEMI U PONAŠANJU ADOLESCENATA	16
4.1. Uzroci nastanka poremećaja u ponašanju kod adolescenata	19
4.2. Porodica kao faktor rizika razvoja poremećaja u ponašanju adolescenata	20
5. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	21
6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	24
6.1. Predmet istraživanja	24
6.2. Ciljevi i zadaci istraživanja	24
6.3. Hipoteze istraživanja	24
6.4. Operacionalizacija varijabli	25
6.5. Karakter i značaj istraživanja	25

6.6. Metode i instrumenti istraživanja	26
6.7. Uzorak istraživanja	26
6.8. Organizacija i tok istraživanja	27
6.9. Statistička obrada podataka	28
7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA	29
7.1. Socio-demografska obilježja ispitanika.....	29
7.1.1. Pol	29
7.1.2. Materijalne prilike porodice.....	30
7.1.3. Mjesto stanovanja	32
7.2. Povezanost vaspitnih stilova roditelja i osjećaja porodične koherentnosti adolescenata	32
7.2.1. Povezanost permisivnog stila roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti	33
7.2.2. Povezanost zanemarujućeg stila roditeljstva i osjećaja koherentnosti.....	34
7.2.3. Povezanost autoritarnog stila roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti	36
7.3. Povezanost vaspitnih stilova sa problematičnim ponašanjem adolescenata	38
7.3.1. Povezanost permisivnog vaspitnog stila sa problematičnim ponašanjem adolescenata	38
7.3.2. Povezanost autoritarnog vaspitnog stila i problematičnih ponašanja adolescenata	39
7.3.3. Povezanost zanemarujućeg vaspitnog stila i problematičnih ponašanja adolescenata	40
8. PREVENCIJA PROBLEMATIČNOG PONAŠANJA ADOLESCENATA.....	42
8.1. Mogućnosti prevencije problematičnog ponašanja adolescenata	42
9. ZAVRŠNA RAZMATRANJA I ZAKLJUČCI	46
LITERATURA.....	50
PRILOZI.....	55

UVOD

U ovom radu će se ispitivati na koji način porodični odnosi i vaspitni stilovi roditeljstva utiču na probleme u ponašanju adolescenata. Analiziraće se odnos vaspitnih stilova roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti kod adolescenata.

Adolescencija je kritičan i buran period u razvoju svake jedinice, period koji podrazumijeva prelaz iz svijeta djetinjstva u svijet odraslih. U ovom periodu se dešavaju brojne fizičke, psihičke i socijalne promjene kod adolescenta, pa zbog toga, u periodu svog razvoja i odrastanja, adolescenti postaju skloni raznom eksperimentisanju.

Odnosi u jednoj porodici umnogome utiču na ponašanje adolescenata. Četković (2009) smatra da je porodica "sklop međusobnih odnosa njenih članova od kojih svaki ima svoju ulogu kojoj treba da se prilagodi i da je izvršava, kako bi se obezbijedio harmoničan razvoj njenih članova". Ukoliko su odnosi u određenoj porodici narušeni iz bilo kog razloga, onda možemo reći da ona negativno utiče na razvoj i ponašanje djeteta, pogotovo u periodu adolescencije, s obzirom da je to veoma osjetljivo doba u kom može doći do razvijanja nekih negativnih navika kod adolescenata. U porodicama u kojima su narušeni odnosi, nerijetko su prisutne svađe, tuče, alkoholizam, narkomanija, a to su sve faktori rizika koji dovode do problema u ponašanju adolescenata. Kada govorimo o problemima u ponašanju adolescenata, možemo reći da je riječ o „različitim ponašanjima koja imaju brojne oblike ispoljavanja, uzroke, obilježja, intezitet, trajanje, međusobnu uzročno-posljedičnu povezanost i dugoročne negativne posljedice po dijete, porodicu i društvo“ (Jugović, 2020). Ti problemi se javljaju postepeno, od najlakših oblika, ka najtežim.

Mnogi činoci utiču na to kako će se dijete ponašati, a jedan od njih su svakako vaspitni stilovi njegovih roditelja. Postoji nekoliko stilova roditeljstva i možemo reći da svaki stil na različit način utiče na ponašanje adolescenata. Roditeljski stilovi pokazuju koliku podršku mladi imaju od strane roditelja i koliko su oni uključeni u njihov proces razvoja. Lacković-Grgin (2006) ističu da adolescenti veliku pažnju posvećuju kvalitetu odnosa sa svojim roditeljima.

Ovaj rad je teorijsko-empirijskog karaktera, što znači da je sastavljen iz dvije cjeline-teorijske i empirijske cjeline. U teorijskom dijelu rada je definisan pojam porodice kroz njene funkcije. Takođe, objašnjeni su porodični odnosi, osjećaj porodične koherentnosti, kao i savremene teorije porodice. Dalje, definisani su vaspitni stilovi roditeljstva. Objasnili smo četiri tipa vaspitnih stilova. Osim toga,

razmatraju se i pojam adolescencije, njeni zadaci, kao i poteškoće sa kojima se susreću adolescenti. Pažnju smo posvetili i uzrocima nastanka problema u ponašanju adolescenata, i objasnili na koji način porodica može biti faktor problema u ponašanju adolescenata.

Kada je u pitanju druga cjelina, odnosno, empirijski dio istraživanja, možemo reći da on predstavlja metodološki pristup problemu, što znači da su u ovom dijelu definisani predmet, ciljevi, zadaci, hipoteze, varijable, prikazane su metode istraživanja, uzorak istraživanja, karakter i značaj istraživanja, organizacija i tok istraživanja kao i način obrade i analize podataka. U zaključnom dijelu su prikazana završna razmatranja i zaključci.

1. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Pojam porodice

Kada je u pitanju pojam porodice, na samom početku moramo naglasiti da je porodica najstariji oblik zajednice u kojoj se pojedinac razvija, formira kao ličnost i zadovoljava svoje osnovne potrebe. Postoji dosta definicija porodice. U najširem smislu, porodica predstavlja zajednicu ljudi koji su povezani bračnom vezom ili usvajanjem. U užem smislu, možemo reći da porodica označava osobe koje su povezane krvnim srodstvom, a koji žive pod istim krovom, odnosno, oca, majku i njihovu djecu. Prema definciji Pegadoškog riječnika (1967), porodica je „osnovni oblik društvene zajednice zasnovane na braku i krvnom srodstvu njenih članova“. Prema riječima autorke Golubović (1981), porodica je društvena grupa koju karakteriše: određena vrsta interakcija ili zajedništvo, sopstveni stil života, sistem normi i vrijednosti, specifični oblici komunikacija i interakcija (Kaličanin, 2002). Porodica je sistem koji se kreće kroz vrijeme, gdje se kroz niz sukcesivnih razvojnih faza odvija životni ciklus porodice, kao evolutivni proces koji je pokreće put rasta i razvoja, omogućavajući sazrijevanje i neophodne promjene (Goldner-Vukov, 1988).

Porodica i podrška koju ona pruža svojim članovima je veoma značajna za normalan razvoj ljudskog bića (Kowal i sarad. 2007). Porodica je jedan od najznačajnijih faktora socijalizacije i njen uticaj se ogleda u brojnim sferama života mladih (Dušanić, 2007).

Sa psihološke tačke gledišta, porodica obezbjeđuje pojedincu osjećaj sigurnosti i pripadanja, dok sociolozi, sa druge strane, porodicu posmatraju kao osnovnu jedinicu društva koja se mijenjala kroz različita historijska razdoblja i koja ima svoje karakteristike u kontekstu kulturalnih različitosti.

Kroz istoriju, porodica se mijenjala i razvijala. Kako se društvo razvijalo, tako su se i porodični odnosi mijenjali, od primitivnih pa sve do savremenih.

Prema riječima autora Vukoja (2012), osnovne funkcije savremena porodice su:

- reproduktivna funkcija;
- ekonomska funkcija;
- funkcija zadovoljavanja polnog nagona i emotivna funkcija;
- funkcija pružanja zaštite;

- funkcija zabave i razonode;
- vaspitna i obrazovna funkcija.

Kada je u pitanju reproduktivna funkcija porodice, isti autor smatra da savremenu porodicu karakterišu slaba stopa nataliteta. Sve je češća pojava da porodice imaju manji broj članova, a sve zbog niskog životnog standarda i slabih ekonomskih prilika (nemogućnost rješenja stambenog pitanja, i slično).

Dalje, ekonomska funkcija porodice zavisi od stepena razvijenosti sredine u kojoj se nalazi. Paralelno sa razvojem i mijenjanjem porodice, razvijala se i mijenjala njena ekonomska funkcija (Minić, Kompirović, 2014). Prema istim autorima, ova funkcija ima dvije strane: egzistencijalnu, koja se odnosi na obezbijedivanje sredstava za izdržavanje porodice, i održavanje svakodnevnog porodičnog ritma i režima (ova strana ekonomske funkcije se odnosi na ostvarivanje tekućih porodičnih obaveza od strane svih članova porodice).

Kada su u pitanju funkcija zadovoljavanja polnog nagona i emotivna funkcija, može se reći da se ove funkcije odnose ne samo na zadovoljavanje intimnih želja supružnika, već i na ljubav među supružnicima, jer se brak zasniva na samoj ljubavi među njima.

Funkcija pružanja zaštite odnosi se prvenstveno na zaštitu djece od povređivanja i drugih opasnosti, zatim na zaštitu djece od zanemarivanja, na porodičnu solidarnost, na pravnu zaštitu i slično.

Funkcija zabave i razonode je potreba svih članova porodice, i odnosi se na sportske rekreativnosti, na racionalno korišćenje slobodnog vremena, na realizaciju različitih aktivnosti kao što su šetnja, izleti, ekskurzije i slično.

Vaspitna funkcija porodice je značajna za razvoj djeteta, na stranu što u savremenom svijetu postoji dosta vaspitno-obrazovnih institucija. Tamo gdje je prisutna dobra porodična klima, vaspitanje djece nije ugroženo, a tamo gdje su nesređeni porodični odnosi, djeca po pravilu ispoljavaju neke od oblika poremećaja u ponašanju (Vukoje, 2012). Isti autor navodi da „za razliku od vaspitanja, savremena porodica na planu obrazovanja ima mali uticaj, jer se uglavnom stiče kroz različite stupnjeve školskog sistema“.

1.2. Funkcionalna i disfunkcionalna porodica

Funkcionalna porodica se zasniva na zdravim odnosima između članova porodice. Normalno je u porodici ono što je funkcionalno (Ćurčić, 1997). Među članovima porodice mora da postoji uzajamno poštovanje, razumijevanje, podrška, tolerantnost, poštovanje privatnosti i individualnosti. Psihološko značenje funkcionalne porodice jeste da je to zajednica u kojoj postoji osjećaj pripadnosti i solidarnosti (Goldner-Vukov, 1988). Članovi funkcionalne porodice razgovorom rješavaju postojeće sukobe, prihvataju razlike koje postoje među njima, tolerantni su jedni prema drugima. Članovi su povezani jedni sa drugima, ali takođe, mogu da funkcionišu odvojeno. Humor, nježnost i pažnja su sastavni dio zdrave porodične atmosfere, a o sukobima se otvoreno govori kako bi se identifikovali i riješili (Goldner-Vukov, 1988).

Disfunkcionalna porodica je porodica u kojoj su narušeni odnosi među članovima, porodica u kojoj vlada nezdrava komunikacija. Članovi disfunkcionalne porodice su distancirani jedni od drugih, odnosi među njima su hladni. Komunikacija među članovima je slaba, često ispoljavaju verbalnu agresiju. Većina članova je nezadovoljna svojom ulogom unutar porodice. Takođe, disfunkcionalne porodice nisu u mogućnosti da riješavaju sukobe bez posljedica. Ukoliko porodica ne funkcionise u sferi ličnog, bračnog, roditeljskog i socioekonomskog funkcionisanja, onda za takvu porodicu možemo reći da je disfunkcionalna. Disfunkcionalne porodice koriste disfunkcionalne obrasce (Nikolić i sarad, 2008), i nisu u stanju da se prilagode novonastalim uslovima života (Pinney & Glipp, 1982).

1.3. Osjećaj porodične koherentnosti

Značaj porodične koherentnosti se ogleda kroz cjelokupno funkcionisanje i sami razvoj porodice. Porodična koherentnost pojedincu omogućava uspješnije prilagođavanje na stres u novonastalim okolnostima. S obzirom da je sam period adolescencije prožet različitim stresnim situacijama i dešavanjima, značajno je kroz istraživanja, a potom i kroz praktičnu primjenu dobijenih rezultata, podići svijest o važnosti osjećaja porodične koherentnosti.

Prema riječima autora Božina (2001), osjećaj koherentnosti predstavlja osobinu ličnosti koja podrazumijeva viđenje i razumijevanje svijeta kao savladivog, razumljivog i smislenog, te samim tim predstavlja i sposobnost razumijevanja situacije te korišćenja vlastitih kapaciteta za prevazilaženje

tenzije nastale usljed djelovanja različitih stresova. Osobe sa jakim osjećajem koherentnosti su u prednosti u odnosu na osobe koje imaju srednji ili slab osjećaj koherentnosti (Božin, 2004). Adolescent sa jakim osjećajem koherentnosti uspješno rješava razvojne zadatke, posjeduje sposobnost da napreduje uprkos različitim stresorima u životu i ima osjećaj cjelovitosti u odnosu prema sebi, drugima i zajednici (Mosley-Hanninen, 2009).

Osjećaj porodične koherentnosti podrazumijeva odnos pojedinca prema svojoj porodici, kao i njegovo shvatanje porodice kao razumljive, savladive i smislene. Značaj osjećaja porodične koherentnosti ističe Antonovski smatrajući ga veoma značajnim za razvoj i funkcionisanje porodice, veoma važnim resursom za prevladavanje kriza i stresova i dobrim prediktorom adaptacije pojedinca na okolnosti (Antonovsky, Sourani, 1988).

1.4. Porodični odnosi i uloga roditelja

Porodično okruženje se smatra ključnim faktorom psihološkog prilagođavanja u adolescenciji (Lofgrem & Lapsen, 1992). Porodica ima veliki značaj za razvoj osjećaja sigurnosti i podrške kod adolescenata. Porodični odnosi predstavljaju interakciju među članovima same porodice.

Kada govorimo o ulozi roditelja, moramo naglasiti da je njihova uloga u razvoju adolescenata veoma značajna i primarna. Roditeljska uloga i njihovo samo ponašanje, od iznimne je važnosti za razumijevanje problema u ponašanju koji se javljaju kod adolescenata. Osnovna karakteristika roditeljstva jeste funkcija davanja i pružanja zaštite djetetu (Vujović, 2009). Ono što je bitno, jeste da roditelj zna da prepozna potrebe svog djeteta.

Kaner (Kaner, 1935, prema: Vujović, 2009), navodi četiri vrste faktora koji karakterišu usvojeno roditeljsko ponašanje majki i očeva prema djeci: prihvatanje i ljubav, javno odbacivanje, pretjerani zahtjevi i pretjerana briga.

2. VASPITNI STILOVI RODITELJSTVA

Kada je riječ o roditeljstvu, moramo naglasiti da je to veoma kompleksna uloga. Ona podrazumijeva primjenu brojnih vaspitnih postupaka roditelja prema djetetu koji utiču na cjelokupni razvoj i ponašanje djeteta. Odabrali odgovarajuće roditeljske postupke je važno jer su oni i cjelokupna atmosfera u porodici od presudnog značaja za razvoj ličnosti djeteta (Havelka, 2005).

Vaspitni stilovi roditelja imaju veoma veliki značaj za cjelokupni razvoj djeteta. Vaspitni stilovi se formiraju veoma rano, pri čemu dijete usvaja vaspitne stilove kao model roditeljskog ponašanja, a roditelj djetetovu reakciju doživljava kao pozitivno ili negativno potkrepljenje za svoje vaspitne postupke (Stefanović-Stanojević, 2000). Autorka Matejević (2007) definiše vaspitni stil kao relativno dosljedan način ponašanja oca i majke kojima se uspostavljaju cjelokupni odnosi sa djecom.

Vaspitni stil roditeljstva podrazumijeva dvije dimenzije roditeljstva, a to su prihvatanje, odnosno emocionalni odnos sa djetetom i kontrola djeteta. Prihvatanje se odnosi na podršku koju dijete dobija od strane roditelja, na prisutvo brige i bliskosti, na emocionalnu sigurnost, toplinu i na adekvatno zadovoljavanje djetetovih potreba. Sa druge strane, kontrola ponašanja se odnosi na „zadatke koje roditelj postavlja pred dijete, kao i na kontrolu djetetovih impulsa, u namjeri da se dijete dobro integriše u porodicu i širu društvenu zajednicu.“ (Baumrind, 1991). Dakle, kontrola ponašanja se odnosi na fleksibilnost koju roditelj ispoljava u vaspitanju djeteta. Da bi se dijete optimalno razvijalo, jako je bitno da roditelji uspostave ravnotežu između kontrole djeteta i podrške koje upućuju svojoj djeci. Sve to jača veze i odnose na relaciji roditelj-dijete, i ima uticaj na psihološki, socijalni i pedagoški razvoj djeteta. Kombinacijom navedenih dimenzija roditeljstva, formiraju se različiti vaspitni stilovi roditelja.

Autorka Matejević (2012) navodi Makarovičev model vaspitnih stilova majki. Ovaj model uvodi dimenziju *kažnjavanje-nagrađivanje* djeteta. Prema ovom modelu, postoje četiri vrste stavova majke prema djetetu, a to su: monarhisjki tip (majka ima cjelokupnu vlast), dalje, demokratski tip (majka smatra da dijete treba da bude samostalno, ali mu pruža pomoć kad mu je neophodna), tiranijski tip (dijete se ponaša u skladu sa željama svoje majke) i na kraju, anarhijski tip (majka daje potpunu slobodu djetetu i ne zanimaju je njegove potrebe).

Prema riječima autorke Matejević (2007), postoji razlika između vaspitnih stavova i vaspitnih stilova. Ona smatra da se u okviru vaspitnog stila nalaze i vaspitni stavovi i vaspitni postupci, i da su

vaspitni stilovi načini postupanja roditelja putem kojih se uspostavljaju ukupni odnosi sa djecom. Ista autorka navodi tri vrste vaspitnog stila, a to su: autoritarni, demokratski i liberarni vaspitni stil.

Najpoznatiju tipologiju vaspitnih stilova roditeljstva dala je autorka Dijana Bomrajnd (Baumrind, 1996), a to je podjela na tri različita vaspitna stila: *autoritarni (kruti)*, *autoritativni (demokratski)* i *permisivni (popustljivi)* vaspitni stil, a potom su Martin i Makobi (Martin & Maccobi, 1983) proširili ovu podjelu na četiri vaspitna stila, kojoj su dodali i dimenziju topline, koja se odnosi na pružanje ljubavi, topline i sugurnosti od strane roditelja. Dalje, na temelju ove dvije klasifikacije, autori su dodali i zanemarujući vaspitni stil.

U nastavku rada ćemo se osvrnuti na teorijsko definisanje četiri dimenzije vaspitnog stila roditeljstva.

2.1. Autoritarni vaspitni stil

Kada je u pitanju autoritativni vaspitni stil, možemo reći da on podrazumijeva visoke i stroge zahtjeve, kao i emocionalnu distanciranost od strane roditelja prema djetetu. Roditelji pred djecu postavljaju zahtjeve koji su strogi, od djece se očekuje visok stepen poslušnosti i poštovanja autoriteta; prekršaje nerijetko tjeslesno kažnjavaju. Roditelji sa autoritativnim vaspitnim stilom disciplinu djeteta ostvaruju prijetnjama i kaznama i pokazuju dominaciju u odnosu na svoje dijete. Osim toga, od djeteta očekuju poslušnost i lojalnost u svakom trenutku, imaju visoka očekivanja od svoje djece. Ne pokazuju toplinu prema svom djetetu i rijetko iskazuju ljubav, ne koriste razgovor.

Stav autoritativnih roditelja je „Napravi to zasto što sam ja tako rekao/la!“ i time ne daju djetetu nikakvo objašnjenje za izvršavanje zahtjeva (Berk, 2015).

Možemo reći da je najvažniji zadatak ovog vaspitnog stila postavljanje pravila. Roditelj pokušava da uskladi ponašanje svog djeteta sa standardnim ponašanjem. On ne podstiče verbalnu interakciju, vjerujući da bi dijete trebalo da prihvati riječ roditelja kao jedino ispravnu (Baumrind, 1996).

Ovaj stav, prema riječima Bomrjandove (1996), odnosi se na ponašanje roditelja koji imaju visoka očekivanja od djeteta, kao i visoke zahtjeve prema djeci. Komunikacija je jednosmjerna, dakle, sa djecom se ne razgovara o razlozima ponašanja i o pravilima koja postavljaju pred svoju djecu.

Dakle, roditelji ne objašnjavaju svoje odluke, što rezultira sa promjenama raspoloženja kod djece, i naravno, sve to otežava njihovu socijalizaciju i samostalnost. Upravo u tom odnosu svaki dijalog se ohrabruje obrazloženjem da je roditeljska riječ poslednja (Matejević, 2012).

Djeca često ispoljavaju promjene raspoloženja. Osim toga, postaju anksiozna i nisu spontana u svojim reakcijama. Djeca koja dolaze iz autoritarne okoline u frustrirajućim situacijama postanu neprijateljski nastrojena, a kako bi dobila ono što žele, djeca se koriste silom, baš poput svojih roditelja (Berk, 2015). Ovaj stil umnogome utiče na pojavu problema u ponašanju kod djece.

2.2. Autoritativni vaspitni stil

Autoritativni roditelji postupno daju odgovarajuću autonomiju djetetu tako što mu dozvoljavaju da samo odlučuje u područjima u kojima je spremno donositi odluke (Berk, 2015).

Roditelji koji primjenjuju ovaj vaspitni stil imaju jedan cilj kada koriste kontrolu, a to je da se dijete nauči samokontroli. Oni pokazuju ljubav i razumijevanje, ali, sa druge strane, uspostavljaju određene granice i odgovorni su i pažljivi prema dječijim potrebama. Uzimaju u obzir dječija osjećanja i razgovaraju sa djecom, iako od njih očekuju poštovanje pravila. Prihvataju dječije izražavanje emocija. Takođe, podstiču verbalnu interakciju. Ovakvi roditelji, za razliku od autoritarnih, objašnjavaju razloge djeci zašto imaju određena očekivanja. Oni ne ograničavaju dijete iako sprovode jaku kontrolu u odnosu roditelj-dijete. Oni donose odluku zajedno sa djetetom, kada god je to moguće. Podstiču razvoj dječije kreativnosti, radoznalosti i samostalnosti. Uloga takvih roditelja nije nadzorna, već savjetnička, tj. sve svoje zahtjeve oni dobro objašnjavaju djetetu, te mu kroz primjere i savjete daju odgovor zašto ti zahtjevi postoje (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Ovakva djeca razvijaju socijalnu odgovornost, nezavisnot i saradnju (Todorović, 2005). Djeca koja žive u takvom okruženju su spontana i slobodno izražavaju svoje stavove, mišljenje i emocije (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Takođe, djeca koja su izložena ovakvom roditeljskom ponašanju iskazuju prijateljski odnos prema drugima, imaju više bliskih prijatelja, emocionalno su stabilnija, i imaju pozitivniju sliku o sebi, dakle, veće samopoštovanje. Osim toga, manifestuju pozitivne oblike ponašanja, poštuju svoje roditelje, vjeruju u njihove dobre namjere, i ne zanemaruju obaveze i norme ponašanja.

2.3. Permisivni vaspitni stil

Ovaj vaspitni stil karakteriše nizak nivo kontrole, a visoka ljubav i toplina od strane roditelja prema djeci. Permisivni roditelj ne kažnjava već prihvata djetetove impulse, želje i aktivnosti (Baumrind, 1996). Ista autorka navodi da je permisivno roditeljstvo labilni odnos u kojem roditelji ne primijenjuju kontrolu i dopuštaju djeci da dođu do vlastitih standarda, slobodno izražavajući svoje stavove.

Ovi roditelji se konsultuju sa djetetom oko svake odluke koju treba da donesu, fleksibilni su i postavljanju zahtjeva i daju mu objašnjenja o svim pravilima. Vode računa o tome da ispune gotovo sve djetetove želje, jer smatraju da je to način iskazivanja ljubavi prema djetetu. Ne postavljaju jasna pravila ponašanja. Step en nadzora je nizak, dok je nivo ljubavi, pažnje i podrške veoma visok. Oni djeci daju preveliku slobodu da donose odluke samo za sebe u dobi u kojoj za to još nisu spremna (Berk, 2015).

Prema riječima Berka (2015), djeca permisivnih roditelja sama odlučuju kad će ići na spavanje, kada će uzimati obrok, nemaju određeno vrijeme gledanja televizije, te ne moraju naučiti pravila lijepog ponašanja. Takvi se roditelji često koriste frazama „naravno, možeš ostati do kasno ako to želiš“, te ne vole reći „ne“ kako ne bi razočarali svoju djecu (Kopko, 2007).

Zbog svega gore navednog, djeca roditelja koji primijenjuju permisivni vaspitni stil, su često dobro raspoložena, ali sve do trenutka kada se njima podređuje, odnosno do kada im se ispunjavaju želje. Ovakva djeca nerijetko ispoljavaju agresivnost i nesugurnost ukoliko ne dobiju ono što žele. Takođe, slabije se snalaze u situacijama u kojima se susretnu sa autoritetima, dakle nisu spremna da se izbore sa zahtjevima okruženja koja su van njihove porodice. Osim toga, ovakva djeca su često i buntovna, i imaju izraženu potrebu da dominiraju nad drugima. Prije se može reći da djeca kontrolišu porodicu, nego sami roditelji.

2.4. Zanemarujući vaspitni stil

Roditelji koji primijenjuju zanemarujući vaspitni stil često ne obraćaju pažnju na ponašanje djeteta, dakle, step en kontrole je nizak, ali, nizak je i step en pružanja podrške, topline i ljubavi. Ovakvi roditelji često su nemarni prema svom djetetu, bez snage da brinu o njemu, emocionalno su

distancirani od svoje djece. Zanemarujući roditelji postavljaju prema svom djetetu male zahtjeve, ne postavljaju kontrolu, ne pružaju toplinu, a niti potporu djetetu (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Roditelji (jedan ili oba) su često odsutni od kuće, ili im je pažnja preokupirana nečim drugim, kao, na primjer, radom, bolešću, alkoholizmom, i slično. Ne pokazuju interes za dijete, za njegove želje i potrebe. Moglo bi se reći da ovi roditelji nisu zainteresovani za svoju djecu, dakle oni brinu o *osnovnim* djetetovim potrebama, ali ništa više od toga ih ne zanima. Kada je komiunikacija sa djetetom u pitanju, ona gotovo da i ne postoji. Vrlo često su ti roditelji emocionalno distancirani, depresivni, obuzeti stresom života te imaju vrlo malo energije za svoje dijete (Berk, 2015). Takođe, okupirani su sobom i nemaju nikakav cilj kada je u pitanju vaspitanje njihove djece. Oni ne pružaju pojašnjenje djetetu kako da se negativno ponašanje transformiše u pozitivno.

Djeca ovakvih roditelja često ispoljavaju probleme u ponašanju, sklona su prestupničkom ponašanju, agresivnosti, pokazuju slab uspjeh u školi. Osim toga, ispoljavaju nizak nivo samokontrole, samopouzdanja, samopoštovanja, kao i nizak nivo socijalizacije. Takođe, ova djeca su sklona povlačenju i izbjegavanju druženja sa svojim vršnjacima.

3. POJAM ADOLESCENCIJE

Prije nego što definišemo pojam adolescencije, navešćemo njeno etimološko porijeklo. Naime, pojam *adolescencija* potiče od latinske riječi *adolescero*, što znači rasti, sazrijevati, postati zreo, jačati.

Kada je u pitanju definisanje adolescencije, možemo reći da je to krizni razvojni period u životu svakog pojedinca, koji obuhvata vremensko razdoblje između 10. i 22. godine života. Adolescencija se smatra najtežim razdobljem u životu gotovo svakog pojedinca, jer se upravo u ovom razdoblju dešavaju brojne promjene. Te promjene se prvenstveno odnose na biološki rast, psihičko sazrijevanje, ali i na cjelokupno psihosocijalno funkcionisanje. Pod adolescencijom se podrazumijeva faza prelaska iz djetinjstva u doba odraslih. Ovaj krizni period je period koji je neminovan u životu svake mlade i zdrave osobe. Adolescencija se često naziva i periodom mladalaštva ili mladošću (Vujaklija, 1997). Period adolescencije je period u kojem mlada osoba uspostavlja ravnotežu između djetinjstva i zrelosti. Takođe, u ovom periodu, mlade osobe ispituju svoje granice, imaju nagle promjene raspoloženja, zbližavaju se sa svojim vršnjacima, odbijaju kontrolu svojih roditelja, i, nerijetko, ispoljavaju buntovno ponašanje. Adolescencija zahtijeva od mlade osobe da se prilagodi sredini koja je okružuje.

Bitno je razgraničiti period adolescencije od perioda puberteta (Vujović, 2009). Pubertet se odnosi na anatomsko-fiziološke promjene, odnosno na tjelesno sazrijevanje i hormonske promjene, dok se, sa druge strane, adolescencija odnosi ne samo na tjelesno, već i široko područje psiholoških promjena.

Da li će razdoblje adolescencije biti mirno ili burno razdoblje, zavisi isključivo od porodične klime, od odnosa koji vladaju u porodici adolesenata.

U literaturi srećemo da se prema godinama života adolescencija može hronološki podijeliti na: preadolescenciju (prepubertet) od 11. ili 12. godine života, do 13. ili 14. godine; ranu adolescenciju (pubertet) od 13. ili 14. do 17. ili 18; i kasnu adolescenciju od 17. ili 18. do 20. ili 23. (Vujović, 2009). Te podjele zavisice od teorijske utemeljenosti istraživača koji ih navode (Vujović, 2009).

U mnogo zemalja je opšteprihvaćeno shvatanje da period adolescencije počinje između 12. i 14. godine života, a završava se u osamnaestoj godini života, koja je određena kao granica punoljetstva.

Prema riječima autorke Vujović (2009), veoma je teško tačno vremenski odrediti početak i završetak ovog perioda. Opšteprihvaćeno je shvatanje da je početak adolescencije lakše odrediti nego njen kraj (Vujović, 2009). Možemo reći da adolescencija kod djevojčica često počinje i završava se dvije godine prije dječaka.

Promjene kod adolescenata, koje se dešavaju u fizičkoj, emocionalnoj, intelektualnoj, socijalnoj i seksualnoj sferi su burne i veoma su značajne za dalji rast i razvoj adolescenata. U ovom razdoblju dolazi do velikog skoka u oblasti intelektualnog razvoja. Takođe, adolescenti u ovom razdoblju grade svoj identitet, kod njih se javlja dimenzija budućnosti, odnosno planiranje budućnosti. Osim toga, oni počinju da razumiju socijalne odnose oko sebe, uzimaju u obzir i osjećanja drugih osoba. Bitan im je utisak koji ostavljaju na druge osobe, ali isto tako, uvjereni su u svoju moć i neuništivost. Uvjereni su da to što oni proživljavaju niko drugi ne preživljava, da se određene stvari koje im se dešavaju, dešavaju samo njima i nikome više.

Iako predstavlja progresivni period, adolescencija se smatra i rizičnim periodom odrastanja, iz razloga što se javlja povećan rizik za određene psihopatološke probleme, za kriminalna i rizična ponašanja.

3.1.Poteškoće adolescenata

Adolescenti se nerijetko određuju kao društvena grupa koja se priprema i postepeno ulazi u svijet odraslih. Iako u novijoj stručnoj literaturi možemo naići na shvatanje da adolescencija za većinu mladih nije turbulentna, moramo naglasiti da ipak zbog promjena u raznim poljima, adolescenti mogu da se susretnu sa brojnim poteškoćama i problemima u ponašanju.

U prethodnom dijelu smo naveli kako je adolescencija specifično razdoblje upravo zbog brojnih promjena koje se dešavaju kod mladih osoba, u svim aspektima njihovog razvoja. Takođe, ovo je osjetljiv period jer mlade osobe prelaze od zavisnosti roditelja u relativnu samostalnost, gdje je nerijetka situacija da roditelji ne prepoznaju svoje dijete usljed brojnih promjena koje mu se dešavaju, a koje se odnose na nagle promjene raspoloženja, promjenljivost stanja, otpor, agresivne ispade, a često i na depresiju. To je vrijeme u kojem obje strane nešto gube, bol i tuga su prisutni podjednako, kako kod roditelja, tako i kod adolescenta (Ćurčić, 1997). Uloga roditelja je svakako veoma bitna u razvoju adolescenata, iako se sam kvalitet odnosa među njima mijenja. Roditelji koji

se adaptiraju na promjene koje se dešavaju kod adolescenata, imaće nesumnjivo manje problema, i čitavo razdoblje adolescencije će biti mirnije.

Iz pretežno deskriptivnih dosadašnjih studija saznajemo da problemi mladih mogu proizaći iz zahtjeva konkretne socijalne okoline u vezi s idejama o poželjnim osobinama i oblicima ponašanja mladih, zatim iz njihovog odnosa prema doživljaju vlastitih promjena, a i iz zbivanja na širem kulturnom i istorijskom planu (Kuburić, 2001).

Svaka mlada osoba koja prolazi kroz razdoblje adolescencije, mora proći kroz emotivnu krizu; mora osjetiti takozvani „adolescentski nemir“, jer, u suprotnom, imaće poteškoća u pronalaženju sopstvenog identiteta, u razvijanju samostalnosti, odnosno, nezavisnosti od roditelja, te imati poteškoće u odnosu sa svojim vršnjacima.

Prema nekim istraživanjima, oko 50% adolescenata požaliće se na stalne poteškoće u svakodnevnom funkcionisanju i ispunjavanju uobičajenih aktivnosti (Kuburić, 2001). Međutim, ozbiljniji poremećaji se javljaju u rijetkim slučajevima. Autorka Kuburić (2001) navodi da su znakovi ozbiljnijih problema najčešće rđavi odnosi sa vršnjacima, poremećaji raspoloženja, hronična hiperaktivnost, sklonost povlačenju, izolaciji, psihosomatski simptomi, pojam o sebi koji uključuje mnogo negativnih elemenata, ponavljani ispadi antisocijalnog ponašanja.

3.2.Razvojni zadaci adolescencije

Prema Eriksonu (1994), osnovni zadatak adolescencije je formiranje identiteta (Kuburić, 2001). Sa druge strane, ista autorica navodi da Ruso smatra da je centralni zadatak ovog razdoblja istraživanje svijeta odraslih. U toku cjelokupnog života svakog pojedinca, dešavaju se promjene u osjećaju identiteta (Stienberg, 1996). Kriza identiteta kroz koju adolescenti prolaze, stvara kod njih osjećaj da nemaju usmjerenosti u životu, da gube korak sa vršnjacima (Vujović, 2009). Međutim, kriza identiteta kod adolescenata može da posluži za dalji razvoj. U traganju za vlastitim identitetom, kod mladih se javlja potreba za udruživanjem (Vujović, 2009).

Havinghurst (Havinghurst, 1965, prema: Kuburić, 2001) ističe značaj prihvatanja svog fizičkog izgleda i prihvatanja muške, odnosno, ženske uloge, ostvarivanje ekonomske i emocionalne nezavisnosti u odnosu na bliske osobe, profesionalno opredjeljivanje, razvijanje intelektualnih

vještina, postizanje socijalno odgovornog ponašanja, priprema za brak i porodične obaveze, njegovanje vrijednosti u skladu sa realnim i naučnim svijetom.

Vol (Wall, 1968), zagovornik self-psihologije, govori da svaka osoba između svoje 13. i 25. godine treba da razvije: društveni self, polni self i radni self (prema: Kuburić, 2001).

Autori Nešić i Radomirović (2001), navode niz razvojnih zadataka adolescenata u čijem ostvarivanju im mogu pomoći prije svih roditelji, ali i druge odrasle osobe koje učestvuju u njihovom vaspitanju: praćenje i podsticanje razvoja sposobnosti, stvaralaštva i kreativnosti; prilagođavanja na fizički izgled i nova osjećanja; izbor školskog usmjerenja; uspostavljanja efikasnih socijalnih odnosa sa vršnjacima oba pola; stvaranje vlastitog pogleda na svijet; stvaranje nove slike o sebi i svojim ciljevima; te planiranje rada i stvaranje radnih navika; razvijanje motivacije za učenje i samostalni rad.

Adolescencija je vrijeme razvoja ka zreloj seksualnosti (Vujović, 2009). U adolescenciji se stiču prva seksualna iskustva, koja predstavljaju neku vrstu eksperimentisanja (Vujović, 2009). Prema riječima autorke Vujović (2009), razvoj seksualnosti prolazi kroz različite faze.

S obzirom na to da psiha adolescenata nije stabilna, autorka Vujović (2009) navodi da se kod adolescenata može javiti strah da neće uspjeti da postignu sve razvojne zadatke. Upravo taj strah i pokušaj prevazilaženja straha, kod mladih osoba može izazvati težnju da probaju određene psihoaktivne supstance. Da li će adolescenti period adolescencije iskoristiti za svoj razvoj i rast, ili će straha pokušati da se oslobe zloupotrebom psihoaktivnih supstanci, zavisi isključivo od odnosa u porodici. U adekvatnom porodičnom okruženju, adolescenti imaju osjećaj sigurnosti i podrške (Vujović, 2009), što im omogućava da bez bojazni ispoljavaju svoje emocije i pokašavaju da prevazilaze probleme u porodici. S druge strane, disfunkcionalne porodice, otežavaju adolescentu da ostvari svoje razvojne zadatke, i s obzirom na to, kod njih se mogu javiti različiti oblici problema u ponašanju.

4. PROBLEMI U PONAŠANJU ADOLESCENATA

S obzirom na intenzivne promjene koje se dešavaju u različitim razvojnim aspektima adolescenata, period adolescencije se oduvijek posmatra kao rizični period u kojem dolazi do različitih vidova problematičnog ponašanja adolescenata.

Problematično ponašanje adolescenata podrazumijeva sve one aktivnosti koje adolescenti primijenuju, a koje odstupaju od opšte prihvaćenih normi ponašanja. To su, dakle, svi oni vidovi ponašanja mladih koji odstupaju od socijalnih normi i opštih stavova o društveno poželjnom ponašanju (Marić, 2011). Autor Jugović (2020), navodi da se problemi u ponašanju kod mladih odnose na ona ponašanja kojima se krše pravne i moralne norme društva i koja dovode mlade u „sukob“ sa socijalnom sredinom/zajednicom. To su ponašanja koja se ispoljavaju u neadekvatnom načinu zadovoljavanja razvojnih potreba koje djeca imaju, kao što su pripadnost grupi, samopotvrđivanje, materijalna sigurnost, želja za dikazivanjem, emocionalna prihvaćenost, komunikacija sa okruženjem, razvoj duštvenih uloga itd (Jugović, 2020).

Već smo u prethodnom dijelu istakli da adolescencija podrazumijeva rizično doba, doba eksperimentisanja, sa rizičnim oblicima ponašanja. Pod ričnim ponašanjima podrazumijevaju se oni oblici ponašanja koje ispoljavaju djeca, a kojima ugrožavaju pozitivan razvoj, zdravlje i blagostanje, ali i „krše“ društvene norme i vrijednosti (Jugović, 2020).

Prema definiciji *Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih zdravstvenih problema* (WHO, 2011), poremećaji ponašanja se definišu u okviru grupe *Duševni poremećaji i poremećaji ponašanja* i određuje se kao antisocijalno i agresivno ponašanje, stalno ponavljano, koje ima karakteristike trajnijeg oblika ponašanja. Primjeri ponašanja na kojima se zasniva ova dijagnoza uključuju: pretjerane tuče, zastrašivanja, surovost prema drugim ljudima ili životinjama, žestoku destruktivnost prema imovini, podmetanje požara, krađu, ponavljano laganje, izostajanje iz škole i bježanje od kuće, neobično česte i teške napade bijesa i neposlušnost (WHO, 2011, prema: Jugović, 2020).

Probleme u ponašanju se mogu ispoljiti kroz dva oblika, a to su: internalizovane i eksternalizovane oblike. Kada govorimo o internalizovanim oblicima ponašanja, možemo reći da su to ona ponašanja koja su previše kontrolisana i usmjerena ka sebi. U ove oblike ponašanja ubrajamo depresiju, anksioznost, povučenost u sebe, nezainteresovanost. U eksternalizovane oblike ponašanja ubrajamo agresivnost, delikventno ponašanje, ljutnju, psovanje, laganje i bježanje od kuće,

promiskuitetno ponašanje, konzumiranje alkohola i psohoaktivnih supstanci. Dakle, to su oblici ponašanja koji su nedovoljno kontrolisani, i usmjereni su ka drugima. Usljed takvih oblika ponašanja, adolescenti su nerijetko u sukobu sa porodicom, nastavnicima, okolinom i zakonom.

Brojne studije o manifestaciji poremećaja u ponašanju, daju zaključke koje pokazuju da djevojčice imaju dva puta veću mogućnost za razvijanje depresije i anksioznosti u odnosu na dječake. Moramo naglasiti da se depresija kao internalizovani oblik ponašanja, drugačije ispoljava kod djevojčica, a drugačije kod dječaka. Kod djevojčica, depresija se manifestuje kroz povlačenje u sebe i svoje misli, dok se kod dječaka depresija manifestuje kroz agresiju i različite oblike delikvencije. Eksternalizovani oblici ponašanja se češće javljaju kod dječaka, nego što je to slučaj sa djevojčicama.

Kada su ispoljeni u ranom uzrastu, problemi u ponašanju predstavljaju značajan rizik za razvoj ozbiljnih oblika devijantnih ponašanja u odraslom dobu (krivična djela, zavisnička ponašanja), kao i rizik za nastanak poremećaja ličnosti i prihvatanje nezdravih i socijalno negativnih stilova života (uključivanje u antisocijalne ili devijantne potkulture) (Jugović, 2020).

Nerijetko se dešava da se problemi u ponašanju kod adolescenata ispoljavaju i kroz teškoće u vaspitno-obrazovnom procesu, kao što su: loš uspjeh u školi, neadekvatno ponašanje na času, neadekvatan odnos na nastavnicima, bježanje sa časova, i , na kraju, napuštanje škole.

Adolescenti sa problemima u ponašanju zahtijevaju stručnu pomoć i podršku, kao i institucionalnu zaštitu, a sve u najboljem interesu djeteta, kako bi se umanjili negativni faktori koji utiču na njegov razvoj.

Kada su pitanju tipovi problematičnog ponašanja adolescenata, u nastavku ćemo navesti i analizirati sljedeće: vršnjačko i elektronsko nasilje, upotreba alkoholnih pića, cigareta i droga, rizična seksualna ponašanja, probleme u vaspitno-obrazovnom procesu i devijantna ponašanja mladih.

Vršnjaško nasilje se odnosi na nasilje u školskoj sredini, dakle među vršnjacima, ali nerijetke su situacije pojave nasilja između nastavnika i učenika. Vršnjačko nasilje se može definisati kao nasilničko ponašanje u kojem učestvuju maloljetnici, pri čemu se žrtvi nanose osjećaj bola, neprijatnosti, patnje i prisile. Naravno, usljed toga, kod žrtve se javljaju razne fizičke, psihičke i socijalne posljedice. Vršnjačko nasilje se dijeli na fizičko, verbalno i nasilje kroz odnose izbjegavanja, isključavanja iz grupe i slično. Elektronskim nasiljem se kroz „digitalni svijet“, odnosno putem društvenih mreža, ugrožavaju drugi. Elektronsko nasilje podrazumijeva namjerno nanošenje psihičkih povreda (uznemiravanja) putem Interneta, odnosno društvenih mreža. Oblici elektronskog nasilja

među vršnjacima se ispoljavaju kroz uznemiravanje putem mobilnih telefona, društvenih mreža, putem tekstualnih poruka i slično. Ekcesivna upotreba Interneta od strane adolescenata može negativno da utiče na njihovo fizičko zdravlje, ali i na njihov psihosocijalni razvoj.

U savremenom svijetu, konzumiranje alkohola, cigareta i psihoaktivnih supstanci su sve češća pojava među adolescentima. Kao osnovni razlozi za to, navode se želja za brzim promjenama raspoloženja, bijeg od svakodnevnice, i slično. Mladi najčešće konzumiraju alkohol jer „smatraju da će im alkoholno piće poboljšati raspoloženje“ (Jugović, 2020). Upotreba alkohola među mladima visoko korelira sa porodičnim disfunkcionalnostima, kao što su alkoholizam i porodični konflikti izraženi kroz hronične svađe između roditelja (Jugović, 2020).

Upotreba psihoaktivnih supstanci je veliki problem među depresivnim osobama. Prema riječima autora Jugovića (2020), najčešći faktori rizika za upotrebu droga su: haotično porodično okruženje, neuspješno roditeljstvo i nedostatak međusobne privrženosti i brige u porodici.

Konzumiranje cigareta predstavlja rizično ponašanje adolescenata najprije zbog njihovog zdravlja (povećava se rizik za nastanak brojnih bolesti, kakve su: tumor, oboljenje srca i krvnih sudova i slično). Medicinska saznanja takođe ukazuju da rana upotreba duvana drastično povećava rizike od različitih oblika seksualnih disfunkcionalnosti, pa i rizik od gubljenja reproduktivne funkcije (Jugović, 2004, prema: Jugović 2020). Pušenje izaziva tešku psihičku i fizičku zavisnost. Takođe, rana upotreba duvana povećava rizik da mlada osobe kasnije proba i psihoaktivne supstance ili, pak, da se okrene alkoholizmu, jer se razvija zavisnost kod te osobe.

Pod pojmom rizično seksualno ponašanje mladih, podrazumijeva se svaki oblik polnog ponašanja iz kojeg proizilaze negativne posljedice po adolescenta. Posljedice mogu biti vezane prvenstveno za zdravlje adolescenta, a potom i za razne psihičke i socijalne probleme. Rani seksualni odnosi, prema riječima Jugovića (2020), predstavljaju rizično ponašanje iz više razloga: zbog rizika ostajanja u drugom stanju i posljedica koje ono nosi, zbog prenošenja polnih bolesti, razvoja promiskuitetnosti, rizika od nastanka različitih genitalnih bolesti. Na polno ponašanje može uticati i upotreba alkohola i psihoaktivnih supstanci. Pod dejstvom velike količine alkohola, koji itekako utiče na donošenje odluka, mlade osobe nerijetko stupaju u polni odnos, što možda ne bi uradile da su u trijeznom stanju. Takođe, konzumacija alkohola i droge mogu dovesti do polnog nasilja, čije su žrtve najčešće osobe ženskog pola. Adolescenti u današnje vrijeme sve ranije stupaju u seksualne odnose, a nisu ni svjesni posljedica koje mogu uticati na njihovo zdravlje.

Kada su u pitanju problemi ponašanja u vaspitno-obrazovnim institucijama, ova grupa problema „stvora potencijal za razvoj rizičnih ponašanja i predstavlja milje za kompleksnije oblike oblike teškoća u socijalnom razvoju djece“ (Jugović, 2020). Prema riječima istog autora, tu su najčešće izraženi problemi kao što su: problemi adaptacije na školu, akademski i školski neuspjeh, povlačenje u sebe i na kraju, napuštanje škole. Napuštanje škole je najčešće proces, a ne iznenadni čin djeteta (Jugović, 2020).

Devijantna ponašanja adolescenata podrazumijevaju takva ponašanja koja odtupaju od opšteprihvaćenih društvenih normi i standrada. Prema riječima autora Jugovića (2004), tu možemo uvrstiti tri grupe devijantnih ponašanja: devijantna ponašanja koja krše vrijednosti zaštićene važećim normativnim sistemom ili izvršena krivična djela (imovinski dilekti, privredni dilekti, politični dilekti i slično); devijantna ponašanja koja su posljedica izvitoperavanja u zadovoljavanju ljudskih potreba u pogledu sadržaja, načina ili forme (zavisnost od alkohola, droge, kocke); devijantna ponašanja koja odstupaju od dominantnih moralnih normi društva (prosjačenje, skitnja, besposličarenje, i slično).

4.1.Uzroci nastanka poremećaja u ponašanju kod adolescenata

Kao najčešći uzrok pojave nastanka poremećaja u ponašanju, navodi se porodica kao činilac vaspitnog djelovanja. O ovome će nešto više biti riječi u narednom poglavlju ovog rada. Prediktori razvoja poremećaja u ponašanju djece su najčešće roditeljsko neprimjereno ponašanje, zanemarivanje djece, loša komunikacija između djece i roditelja, zlostavljanje i slično. Međutim, iako se porodica najčešće navodi kao uzrok nastanka poremećaja u ponašanju kod adolescenata, možemo reći da to nije jedini uzrok, a ni najvažniji.

Pored porodice, škola je sredina u kojoj dijete stiče znanja i vještine, stiče radne navike. Škola je moćno sredstvo za razvoj socijalizacije kod djeteta. Međutim, nerijetke su situacije u kojima adolescenti u školi doživljavaju neuspjeh, što može da dovede do smanjenja samopuzdanja, gubitka samopoštovanja, što, naravno, predstavlja rizičan faktor razvoja poremećaja u ponašanju kod adolescenata. Osim školskog neuspjeha, faktori rizika za razvoj poremećaja u ponašanju u školi su i mnogi problemi koji su povezani sa disciplinom, agresivna ponašanja.

Osim škole i porodice, kao značajan faktor rizika razvoja poremećaj u ponašanju adolescenata, navešćemo i korišćenje slobodnog vremena. U današnje vrijeme, adolescenti ne mogu racionalno da

organizuju svoj slobodno vrijeme i u najvećoj mjeri ga provode bez ikakvog cilja i namjene. Ukoliko se slobodno vrijeme ne ispuni pozitivnim i zanimljivim sadržajima, ono može negativno da utiče na razvoj adolescenata.

Dalje, na rizično ponašanje adolescenata svakako utiče i socijalna sredina koja ga svakodnevno okružuje. Druženje sa delikventnim vršnjacima svakako predstavlja visok faktor rizika za nastanak poremećaja u ponašanju. Određeni obrasci ponašanja koje grupa vršnjaka nameće, podstiču nasilničko ponašanje adolescenata.

4.2. Porodica kao faktor rizika razvoja poremećaja u ponašanju adolescenata

Tragajući za uzrocima problematičnog ponašanja mladih, porodica je, kao primarna društvena zajednica, neizostavan uzrok nastanka poremećaja u ponašanju mladih. Porodična klima se u brojnim istraživanjima navodi kao direktan uzrok nastanka poremećaja u ponašanju. Okolnosti u porodici koje mogu da odvedu do nastanka poremećaja u ponašanju mladih jesu svakako odsustvo jednog ili oba roditelja, dalje, razvod, agresija, devijantni oblici ponašanja u porodici, loša finansijska situacija i slično. Veliki uticaj na nastanak poremećaja u ponašanju adolescenata može imati roditelja ili nekih drugih osoba sa kojima se dijete identifikovalo u togu svog fizičkog i psihičkog razvoja, gdje se kao odgovor na takav gubitak javljaju depresija, anksioznost, a što se često može prikriti agresijom kod adolescenata. U porodicama u kojima vladaju hladni emocionalni odnosi, loša komunikacija, sklonost ka fizičkom i moralnom kažnjavanju, česta je pojava alkoholizma, prestupništva, zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. Dalje, adolescenti koji su doživjeli porodično nasilje su sklona rizičnom ponašanju.

Porodične prilike maloljetnih delikvenata se najčešće izučavaju kao etiološki činilac nastanka poremećaja ponašanja kod adolescenata.

U stručnoj literaturi nailazimo i na rezultate koje pokazuju da vaspitni stilovi koje roditelji primijenjuju u porodici takođe igraju veliku ulogu u razvoju delikventnih ponašanja mladih. Porodice u kojima su roditelji previše strogi, koji često kažnjavaju svoju djecu, povezane su sa razvojem delikventnog ponašanja mladih.

5. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Pregledom dostupne literature pokazuje se da postoje brojna istraživanja koja govore o uticaju roditeljskih stilova i loših porodičnih odnosa na probleme u ponašanju adolescenata. Mnoga novija i starija istraživanja ukazuju na to da porodična klima utiče na problematično ponašanje adolescenata.

Shaffer & Shoben (1956) navode da su istraživanja roditeljskog ponašanja dala dokaze za postojanje tri nezavisne dimenzije: roditeljsko prihvatanje - odbacivanje; posesivnost - zanemarivanje; demokratičnost - autoritarnost.

Roner (Rohner, 1984) smatra da prihvatanje, odnosno odbacivanje od strane roditelja igra veoma veliku ulogu za razvoj ličnosti djece, ali i za njihovo djelovanje u odrasloj dobi.

U istraživanju koje je sprovedla Ajduković (1988), došlo se do rezultata koji pokazuju da adolescenti čiji roditelji imaju završenu samo osnovnu školu, su najskloniji problematičnim ponašanjima.

Tasić (1994) navodi da nedostatak komunikacije sa roditeljima djece koja iskazuju poremećaje u ponašanju se prvenstveno ogleda u nivou otvorenosti komunikacije sa ocem i majkom, kao i u nivou odbijanja komunikacije od strane roditelja. Takođe, ispitanici čiji roditelji imaju završenu srednju školu, su takođe skloni problematičnim ponašanjima, ali nešto manje u odnosu na prvu grupu ispitanika. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 688 adolescenata muškog pola.

U istraživanju koje su sprovedeli Deković i Raboteg-Šarić (1996), u kome je ispitano 969 roditelja i 508 adolescenata, navodi se da je odnos roditelja i njihove djece usko povezan sa kvalitetom odnosa adolescenata i njihovih vršnjaka. Rezultati su takođe pokazali da vaspitni odnosi očeva i majki imaju slično djelovanje.

Mnoga istraživanja (Scales, 1999, Mihić i Bašić, 2008) su došla do rezultata koji govore o tome da su muški adolescenti skloniji problematičnim ponašanjima, u odnosu na adolescentkinje. Među tim problematičnim ponašanjima, najčešće se navode maloljetnička delikvencija, sklonost ka agresiji, ali i konzumiranje alkohola i droge.

Garber i Flynn (2001) su svojim istraživanjem koje je trajalo tri godine, došli do rezultata koji pokazuju da je vaspitni stil roditelja sa malo brige predviđao nisko samopoštovanje kod adolescenata.

Dalje, istraživanja na adolescentnim uzorcima, pokazuju da vaspitni stilovi roditelja itekako utiču na depresivnost kod adolescenata. Naime, iako se u adolescenciji povećava uticaj vršnjaka, pokazuje se da je depresivnost adolescenata jače povezana s odnosom s roditeljima nego s vršnjacima (Sheeber i sar., 2007).

Petani (2011) u svojoj studiji na uzorku od 862 ispitanika je ispitivala odnos roditelj-dijete u periodu adolescencije, i došla je do rezultata koji pokazuju da loši odnosi sa roditeljima, njihova pretjerana kontrola, ili odbacivanje u nekim slučajevima, dovode do emocionalnih problema kod adolescenata.

Hoskins (2014), u svom istraživanju govori da socioekonomski status utiče na psihološko funkcionisanje roditelja, a samim tim i na ponašanje adolescenata. Rezultati pokazuju da su očevi nižeg socio-ekonomskog statusa stroži prema adolescentima, odnosno, imaju autoritarni vaspitni stil. Isti autor navodi da porodica treba da ohrabruje djecu da razvijaju samopouzdanje i da budu otvorena za sticanje novih iskustava.

Zuković i sar. (2015) su sproveli istraživanje u kojem je predmet istraživanja bio fenomen roditeljstva u porodici sa adolescentom. Uzorkom je obuhvaćeno 156 adolescenata, uzrasta drugog razreda srednje škole. Dobijeni rezultati su ukazali na to da mladi percipiraju roditeljsku toplinu kao najprisutniju, a roditeljsku kontrolu kao manje prisutan vaspitni postupak. Osim toga, ustanovljeno je da je pol ispitanika značajna varijabla u procjeni vaspitnih postupaka roditelja, dok se porodične karakteristike nisu pokazale kao statistički značajne varijable.

Livazović i Vuletić, u svom istraživanju koje je sprovedeno 2018.godine, govore o uticaju porodičnih odnosa kao etioloških činioca kod zloupotrebe psihoaktivnih supstanci kod adolescenata. Naime, istraživanjem je obuhvaćeno 698 djevojaka i 619 mladića, i dobijeni rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike u zloupotrebi psihoaktivnih supstanci s obzirom na socio-demografske karakteristike i porodične odnose.

Maglica (2020), u svom naučno-istraživačkom radu, koje je sprovedeno na uzorku od 447 adolescenata i 447 njihovih roditelja, je ispitivao iskustva adolescenata koja imaju probleme u ponašanju, o učestalosti njihove komunikacije sa roditeljima, kao i o razlozima koji obeshrabruju adolscence da vode razgovor sa roditeljima. Rezultati su pokazali da roditelji komunikaciju o problemima u ponašanju smatraju učestalijom nego adolescenti. Razlike u procjeni utvrđene su i kod

razloga koji obeshrabruju za razgovor s roditeljima. Adolescenti u najvećoj mjeri kao razlog iskazuju strah od reakcije roditelja koji ih sprječava da komuniciraju sa roditeljima o problemima koje imaju.

Romić i Ljubetić (2021) u svom istraživanju koje je sprovedeno u cilju dobijanja odgovora na pitanja koja se tiču odnosa kvaliteta porodičnih interakcija i suočavanja mladih sa stresom. Ovo istraživanje je sprovedeno na uzorku od 406 ispitanika prosječnog uzrasta od 21 godine. Rezultati istraživanja su pokazali da kvalitet porodičnih odnosa značajno utiče na to kako se adolescenti suočavaju sa stresnim situacijama.

6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

6.1.Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja će biti usmjeren na analiziranje odnosa roditeljskih vaspitnih stilova sa jedne strane, i problematičnog ponašanja adolescenata sa druge strane. Osim toga, izvršiće se analiza odnosa vaspitnih stilova roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti kod ispitanika.

6.2.Ciljevi i zadaci istraživanja

Rezultati mnogih istraživanja pokazuju da djeca koja odrastaju u narušenim porodičnim odnosima, mnogo više ispoljavaju agresiju, pasivnu agresiju ili neprijateljsko raspoloženje, nego ona djeca koja odrastaju u porodicama u kojima vladaju zdravi odnosi. Sasvim je jasno da roditeljska podrška i roditeljski silovi utiču na oblikovanje djetetovog ponašanja, a pogotovo adolescenata.

Cilj ovog istraživanja se odnosi na sagledavanje uticaja vaspitnih stilova roditeljstva na problematično ponašanje adolescenata.

Na osnovu postavljenog cilja ovog istraživanja, postavljeni su sljedeći zadaci:

- Utvrditi da li postoji statistički značajna razlika u problematičnim ponašanjima adolescenata u odnosu na njihove socio-demografske karakteristike;
- Utvrditi da li postoji statistički značajna povezanost između vaspitnih stilova roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti kod ispitanika;
- Utvrditi da li postoji statistički značajna povezanost vaspitnih stilova oba roditelja sa problematičnim ponašanjem adolescenata.

6.3.Hipoteze istraživanja

U skladu sa definisanim ciljem istraživanja, postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Pretpostavlja se da će postojati statistički značajna razlika u problematičnim ponašanjima adolescenata u odnosu na njihove socio-demografske karakteristike (pol, mjesto stanovanja, materijalne prilike).

H2: : Pretpostavlja se da će postojati statistički značajna povezanost između vaspitnih stilova roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti ispitanika.

H3: Pretpostavlja se da postoji statistički značajna povezanost vaspitnih stilova oba roditelja sa problematičnim ponašanjem adolescenata.

6.4.Operacionalizacija varijabli

Varijabla je karakteristika, svojstvo, obilježje neke pojave koja se mijenja ili varira. Nezavisna varijabla se shvata kao karakter, osobina ili faktor koji istraživač namjerno unosi radi utvrđivanja njenog dejstva na neku drugu zavisnu varijablu. Dakle, nezavisne varijable su one kojej vrše uticaj, a zavisne one na koje se vrši uticaj.

Nezavisne varijable u ovom istraživanju su: socio-demografkse varijable: pol, uzrast, roditelja, mjesto stanovanja, materijalne prilike; zatim porodična koherentnost i vaspitni stilovi roditelja.

Zavisna varijabla istraživanja je problematično ponašanje adolescenata.

6.5.Karakter i značaj istraživanja

U istraživanju je korišćen teorijski i empirijski pristup. Pošto problem istraživanja proizilazi iz neposredne pedagoške prakse, možemo reći da ovo istraživanje spada u mala (mikro) istraživanja.

Istraživanje ima teorijski i praktični značaj. Teorijski značaj se ogleda u prikupljanju podataka za obuhvatnije istraživanje o uticaju vaspitnih stilova i porodice na problematična ponašanja adolescenata. Praktični značaj istraživanja se ogleda u korišćenju dobijenih rezultata za obuhvatnije istraživanje, u proširivanju stručne literature, u mogućnostima obavještavanja šire javnosti o ovom problemu istraživanja, i naravno, u sticanju saznanja koja se mogu koristiti u praksi.

6.6. Metode i instrumenti istraživanja

U ovom istraživanju je korišćena metoda anketiranja. Instrument koji smo koristili za realizaciju postavljenih istraživačkih ciljeva je nestandardizovani upitnik koji je kreiran za potrebe ovog istraživanja. Kao pomoćni instrumenti u izradi ovog upitnika poslužile su nam sljedeće skale: skala za ispitivanje vaspitnih stilova roditelja (Robinson, Mandleco, Olson & Hart, 2001); skala za procjenu porodične koherentnosti (Antonovsky, Souranni, 1988), kao i skala za ispitivanje problematičnih ponašanja adolescenata, koja je konstruisana za potrebe ovog istraživanja.

Prvi dio upitnika se odnosi na socio-demografske karakteristike ispitanika (pol, uzrast, mjesto stanovanja, materijalne prilike). Ovaj dio upitnika je konstruisan za potrebe ovog istraživanja radi prikupljanja socio-demografskih podataka o ispitanicima i sastoji se od 5 pitanja. Drugi dio upitnika se sastoji od 16 stavki, Likterovog je tipa i ispituje vaspitne stilove roditelja. Ispitanici na petostepenoj skali zaokružuju jedan od ponuđenih odgovora (1- nikad, 2- rijetko, 3- ponekad, 4- često, 5- uvijek), kako bi se izrazio stepen slaganja ili neslaganja sa određenom tvrdnjom. Treći dio upitnika čine pitanja za procjenu porodične koherentnosti ispitanika i sadrži 18 stavki. Ovaj dio upitnika mjeri doživljaj koherentnosti porodičnog života, „da li su porodica i život unutar nje razumljivi, savladivi i smisaoni“ (Antonovsky, Souranni, 1988). Ispitanici na skali od 1 do 7 odgovaraju zaokružujući jedan od ponuđenih odgovora, u zavisnosti sa njihovim stepenom slaganja sa datom tvrdnjom. Četvrti dio upitnika se sastoji od 8 tvrdnji, kojima se ispituju problematična ponašanja adolescenata.

6.7. Uzorak istraživanja

Uzorak ovog istraživanja čine učenici. Uzorkom je obuhvaćeno 100 učenika iz Srednje Stručne Škole u Pljevljima, uzrasta od 17 i 18 godina. Uzorak sadrži elemente namjernog i prigodnog uzorka. Namjernog u smislu da su uzorkom obuhvaćeni učenici kao ciljane populacija, a prigodnog u smislu da su obuhvaćeni ispitanici koji su u trenutku prikupljanja podataka bili dostupni.

Osnovni podaci koji ukazuju na uzorak ispitanika koji čine ovo istraživanje su sadržani u Tabeli br.1.

Tabela br.1. Podaci o uzorku ispitanika istraživanja.

Odrednica uzorka	f	%
Pol		
Muški	51	51,0%
Ženski	49	49,0%
Uzrast		
17 godina	49	49,0%
18 godina	51	51,0%
Mjesto stanovanja		
Grad	67	67,00%
Selo	13	13,00%
Prigradsko naselje	20	20,00%

Uzorkom je obuhvaćeno 51% ispitanika muškog pola, i 49% ispitanika ženskog pola. Od ukupno 100 ispitanika, 49% ima 17 godina, a 51% ima 18 godina. Zatim, uzorak čini 67% ispitanika koji žive u gradu, 20% ispitanika koji žive u prigradskom naselju i 13% njih koji žive na selu.

6.8. Organizacija i tok istraživanja

Nakon proučavanja pedagoške literature i nakon definisanja samog predmeta istraživanja, realizovano je istraživanje. Organizacija istraživačkog rada i samo sprovođenje terenskog dijela istraživanja su ostvareni kroz samostalni napor istraživača. Prikupljanje empirijske građe je obavljeno kroz anonimni pristup (bez potpisivanja anketiranih ispitanika), čime je omogućena anonimnost ispitanika i objektivnost njihovih iskaza, a samim tim, i objektivnost cijelog istraživanja. Istraživanje je sprovedeno u Srednjoj Stručnoj Školi u Pljevljima, u septembru 2022.godine, za relativno kratak vremenski period, u kabinetima, čime je omogućena vremenska ekonomičnost. Prije sprovođenja samog anketiranja, konsultovana je uprava škole i vođen razgovor sa učenicima, u cilju pružanja dodatnih uputstava i objašnjenja za rad.

6.9.Statistička obrada podataka

Nakon prikupljanja podataka, pristupljeno je njihovoj statističkoj obradi, uz upotrebu SPSS 16.0. paketa (Statistic Packet for Social Science version 16.0).

Pri statističkoj obradi podataka korićene su savremene statističke metode i to: ANOVA (analiza varijanse) i prosta pravolinijska korelacija.

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

U ovom dijelu rada ćemo prikazati rezultate do kojih smo došli istraživanjem obavljenim u Srednjoj Stručnoj Školi u Pljevljima. Rezultati istraživanja će biti analizirani u odnosu na osnovne hipoteze istraživanja.

7.1.Socio-demografska obilježja ispitanika

U našem istraživanju, u okviru socio-demografskih obilježja, ispitivani su pol (muški, ženski), materijalne prilike porodice (dobre, prosječne, loše) i mjesto stanovanja ispitanika (grad, selo, prigradsko naselje). Osim prikaza ovih obilježja ispitanika, zanimalo nas je da li su određena socio-demografska obilježja povezana sa nastankom problematičnih ponašanja kod adolescenata.

7.1.1. Pol

Distribucija ispitanika po polu je gotovo ravnomjerno zastupljena. Od ukupno 100 adolescenata, muških je anketirano 51%, dok je ženskih ispitanika anketirano 49%.

Ispitivali smo povezanost između pola i problematičnih ponašanja adolescenata. Hipoteza da će postojati statistički značajna razlika u problematičnim ponašanjima djevojaka i mladića, naišla je na potvrdu kroz analizu podataka prikupljenih u ovom istraživanju. Analizom varijanse dobijena je statistički značajna razlika s obzirom na polove ispitanika ($p=0,00$) (Tabela br.2).

Tabela br.2. Problematična ponašanja i pol.

		ANOVA				
		Sum of				
		Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Pol	Between Groups	,765	2	,382	1,531	,221
	Within Groups	24,225	97	,250		
	Total	24,990	99			
Muški	Between Groups	2,873	2	1,436	,452	,638
	Within Groups	304,905	96	3,176		
	Total	307,778	98			
Ženski	Between Groups	2,643	2	1,322	1,246	,292
	Within Groups	101,801	96	1,060		
	Total	104,444	98			
Konzumiram duvanske proizvode	Between Groups	5,266	2	2,633	1,219	,300
	Within Groups	207,280	96	2,159		
	Total	212,545	98			
Konzumiram psihoaktivne supstance	Between Groups	2,643	2	1,322	1,246	,292
	Within Groups	101,801	96	1,060		
	Total	104,444	98			
Konzumiram alkoholna pica	Between Groups	5,266	2	2,633	1,219	,300
	Within Groups	207,280	96	2,159		
	Total	212,545	98			

Dobijeni rezultati pokazuju da su mladići više skloni problematičnim ponašanjima u odnosu na djevojke. Objašnjenje za veću sklonost mladića ka problematičnim ponašanjima, u odnosu na djevojke, treba tražiti u njihovim bio-psihičkim osobinama. Dakle, kod djevojčica postoji manja sklonost ka korišćenju psihoaktivnih supstanci, a kao razlog možemo navesti veću razvijenost moralnih osjećanja.

7.1.2. Materijalne prilike porodice

Na pitanje o vlastitoj procjeni materijalne situacije svoje porodice, 13% ispitanika procjenjuje materijalnu situaciju kao lošu, 36% ispitanika procjenjuje kao dobru, a najveći broj ispitanika, njih 51% , materijalne prilike svoje porodice procjenjuje kao prosječne.

U istraživanju smo ispitivali da li postoje statistički značajne razlike u problematičnim ponašanjima u odnosu na materijalne prilike porodice ispitanika. Analizom varijanse dobijena je statistički značajna razlika u problematičnim ponašanjima u odnosu na materijalne prilike porodice ispitanika ($p=0$) (Tabela br.3).

Tabela br. 3. Problematicna ponašanja & materijalne prilike & pol.

		ANOVA				
		Sum of				
		Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Konzumiram alkoholna pica	Between Groups	8,372	1	8,372	3,977	,049
	Within Groups	204,173	97	2,105		
	Total	212,545	98			
Konzumiram psihoaktivne supstance	Between Groups	6,598	1	6,598	6,540	,012
	Within Groups	97,847	97	1,009		
	Total	104,444	98			
Konzumiram duvanske proizvode	Between Groups	17,074	1	17,074	5,697	,019
	Within Groups	290,704	97	2,997		
	Total	307,778	98			
Nasilno rješavam sukobe	Between Groups	20,466	1	20,466	15,942	,000
	Within Groups	124,524	97	1,284		
	Total	144,990	98			
materijalne prilike porodice	Between Groups	1,314	1	1,314	3,037	,085
	Within Groups	42,396	98	,433		
	Total	43,710	99			

Na osnovu dobijenih podataka možemo zaključiti da adolescenti čije su materijalne prilike loše, češće ispoljavaju problematična ponašanja, u odnosu na one čije su materijalne prilike prosječne. Takođe, možemo zaključiti da adolescenti iz siromašnih porodica češće konzumiraju psihoaktivne supstance, jer sam život u porodicama sa lošim materijalnim prilikama predstavlja stres i frustraciju. Loše materijalne prilike porodice svakako utiču na poremećaj odnosa u jednoj porodici, jer, usljed opterećenosti o materijalnim problemima, roditelji nedovoljno vremena posvećuju svojoj djeci, odnosno njihovom vaspitanju. Rezultati našeg istraživanja pokazuju da materijalne prilike porodice posredno utiču na pojavu problematičnih ponašanja kod adolescenata, i da se loše materijalne prilike, kao faktor rizika za nastanak rizičnih ponašanja adolescenata, ne bi trebale potezljivati.

7.1.3. Mjesto stanovanja

Demografski su anketirani ispitanici iz svih sredina-grad, sela i prigradskih naselja. 67% ispitanika živi u gradu, njih 20% živi u prigradskom naselju, a 13% ispitanika živi na selu.

Ispitivali smo povezanost između mjesta stanovanja i problematičnih ponašanja adolescenata, i došli do rezultata koji pokazuju da postoji statistički značajna razlika u problematičnim ponašanjima u odnosu na mjesto stanovanja ($p=0,00$) (Tabela br.4).

Tabela br. 4. Problematicna ponasanja & mjesto stanovanja.

		ANOVA				
		Sum of				
		Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Konzumiram duvanske proizvode	Between Groups	17,074	1	17,074	5,697	,019
	Within Groups	290,704	97	2,997		
	Total	307,778	98			
Konzumiram alkoholna pica	Between Groups	8,372	1	8,372	3,977	,049
	Within Groups	204,173	97	2,105		
	Total	212,545	98			
Konzumiram psihoaktivne supstance	Between Groups	6,598	1	6,598	6,540	,012
	Within Groups	97,847	97	1,009		
	Total	104,444	98			
mjesto stanovanja	Between Groups	,013	1	,013	,039	,843
	Within Groups	32,497	98	,332		
	Total	32,510	99			

Na osnovu dobijenih rezultata možemo zaključiti da mjesto stanovanja utiče na rizična ponašanja kod adolescenata. Objašnjenje leži u tome da sklonost ka problematičnim ponašanjima adolescenata uglavnom raste sa veličinom naselja u kojem oni žive.

7.2. Povezanost vaspitnih stilova roditelja i osjećaja porodične koherentnosti adolescenata

Druga hipoteza se odnosila na povezanost između vaspitnih stilova roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti. Da bi smo ispitali da li postoji statistički značajna povezanost između

vaspitnih stilova roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti primijenili smo Pirsonov koeficijent proste pravoilinijske korelacije.

S obzirom na obimnost broja podataka, u radu su prikazane samo najznačajnije veze za koje smo smatrali da imaju najveći statistički značaj.

7.2.1. Povezanost permisivnog stila roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti

Dobijeni rezultati su pokazali da postoji statistički značajna pozitivna povezanost kada je u pitanju permisivni stil roditeljstva i osjećaj porodične koherentnosti. Kada je u pitanju povezanost između reagovanja roditelja na osjećanja i potrebe djece i razumijevanja članova porodice međusobno, Pirsonov koeficijent korelacije iznosi 0,569, što pokazuje da postoji statistički značajna povezanost (Tabela br. 5). U porodicama u kojima postoji razumijevanje među članovima, roditelji reaguju na osjećanja i potrebe djece. Jak osjećaj porodične koherentnosti imaju adolescenti čiji roditelji reaguju na njihove potrebe i ohrabruju ih da iznose svoja mišljenja i stavove.

Tabela br.5. Povezanost permisivnog stila roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti.

		Moji roditelji reaguju na moja osjećanja i potrebe	Moji roditelji redovno razgovaraj u sa mnogim o mojim problemima	Roditelji dozvoljavaju da radim šta god zelim	U mojoj porodici postoji osjećaj da svako dobro razumije svakog	Nema sanse da ce se stvari koje zavise od saradnje svih clanova porodice obaviti	U slucaju da iskrsnice se jedan clan porodice uvijek dobija pomoc od drugog clana	Porodichni zivot mi izgleda kao svakodne vna rutina
Moji roditelji reaguju na moja osjećanja i potrebe	Pearson Correlation	1	,332**	-,169	569**	,348**	707**	-,038
	Sig. (2-tailed)		,001	,093	,000	,000	,000	,705
	N	100	100	100	100	100	100	100
Moji roditelji redovno razgovaraju sa	Pearson Correlation	,332**	1	-,245*	360**	,169	330**	-,098
	Sig. (2-tailed)	,001		,014	,000	,094	,001	,332

mnom o mojim problemima	N	100	100	100	100	100	100	100
Roditelji dozvoljavaju da radim sta god zelim	Pearson Correlation	-,169	-,245*	1	,431**	-,224*	,203*	-,153
	Sig. (2-tailed)	,093	,014		,000	,025	,043	,128
	N	100	100	100	100	100	100	100
U mojoj porodici postoji osjecaj da svako dobro razumije svakog	Pearson Correlation	,569**	-,360**	,431**	1	-,458**	,701**	,006
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000	,953
	N	100	100	100	100	100	100	100
Nema sanse da ce se stvari koje zavise od saradnje svih clanova porodice obaviti	Pearson Correlation	,348**	,169	-,224*	-,458**	1	-,396**	-,122
	Sig. (2-tailed)	,000	,094	,025	,000		,000	,228
	N	100	100	100	100	100	100	100
U slucaju da iskrnsne problem, jedan clan porodice uvijek dobija pomoc od drugog clana	Pearson Correlation	,707**	-,330**	,203*	,701**	-,396**	1	,004
	Sig. (2-tailed)	,000	,001	,043	,000	,000		,966
	N	100	100	100	100	100	100	100
Porodicni zivot mi izgleda kao svakodnevna rutina	Pearson Correlation	-,038	-,098	-,153	,006	-,122	,004	1
	Sig. (2-tailed)	,705	,332	,128	,953	,228	,966	
	N	100	100	100	100	100	100	100

7.2.2. Povezanost zanemarujućeg stila roditeljstva i osjećaja koherentnosti

Kada je u pitanju nivo osjećaja porodične koherentnosti adolescenata čiji roditelji imaju zanemarujući vaspitni stil, rezultati pokazuju da djeca takvih roditelja nemaju visok nivo osjećaja porodične koherentnosti. Kada je u pitanju povezanost između zanemarujućeg vaspitnog stila roditelja i osjećaja porodične koherentnosti, Pirsonov koeficijent pravolinijske korelacije iznosi - 0,443, što nam pokazuje da postoji statistički značajna negativna povezanost (Tabela br.6). Dobijeni rezultati se mogu objasniti time da djeca koja su zanemarena od svojih roditelja, prepuštena su sebi, jer roditelji često odsustvuju od kuće. Dakle, djeca zanemarujućih roditelja nemaju obaveze i ne znaju koja su im zaduženja u kući, što se može povezati sa niskim osjećajem porodične koherentnosti.

Tabela br.6. Povezanost zanemarujućeg stila roditeljstva i osjećaja koherentnosti

		Roditelje ne zanima gdje sam i sta radim kada izadjem	Roditelji ne uvazavaju moje prijedloge i stavove	U mojoj porodici se desava da pojedini clanovi ne znaju koja su im zaduzenja u kuci	U mojoj porodici postoji osjecaj da svako dobro razumije svakog	U mojoj porodici zajednicki razjasnjava mo kako je doslo do odredenog problema
Roditelje ne zanima gdje sam i sta radim kada izadjem	Pearson Correlation	1	,277**	-0,443**	-0,410**	-,357**
	Sig. (2-tailed)		,005	,000	,000	,000
	N	100	100	100	100	100
Roditelji ne uvazavaju moje prijedloge i stavove	Pearson Correlation	,277**	1	-,218*	,160	,009
	Sig. (2-tailed)	,005		,029	,111	,927
	N	100	100	100	100	100
U mojoj porodici se desava da pojedini clanovi ne znaju koja su im zaduzenja u kuci	Pearson Correlation	,443**	-,218*	1	-,541**	-,309**
	Sig. (2-tailed)	,000	,029		,000	,002
	N	100	100	100	100	100
U mojoj porodici postoji osjecaj da svako dobro razumije svakog	Pearson Correlation	-,410**	,160	-,541**	1	,581**
	Sig. (2-tailed)	,000	,111	,000		,000
	N	100	100	100	100	100
U mojoj porodici zajednicki razjasnjavamo kako je doslo do odredenog problema	Pearson Correlation	-,357**	,009	-,309**	,581**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,927	,002	,000	
	N	100	100	100	100	100

7.2.3. Povezanost autoritarnog stila roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti

Takođe, u radu smo ispitivali smo povezanost između autoritarnog roditeljskog stila i osjećaja porodične koherentnosti (Tabela br.7.). Rezultati su pokazali da postoji negativna korelacija između fizičkog kažnjavanja od strane roditelja i zajedničkog razjašnjavanja članova porodice kako je došlo do nekog problema ($r = -0.232$). Pearsonov koeficijent korelacije je na nižem nivou statističke značajnosti.

Kada je u pitanju strogost roditelja i razjašnjavanje kako je došlo do određenog problema, nađena je takođe niska negativna statistički značajna povezanost ($r = -0.188$). Dobijeni rezultati pokazuju da roditelji rijetko razgovaraju o problemima sa svojom djecom, već primijenjuju autoritaran vaspitni stil, sa visokim i strogim zahtjevima.

Tabela br.7. Povezanost autoritarnog stila roditeljstva i osjećaja porodične koherentnosti.

		Moji roditelji su strogi	Moji roditelji me fizicki kaznjavaju kada se lose ponasam	U slucaju da treba da se donese vazna odluka koja se tice cijele porodice, odluka ce se uvijek donijeti na dobrobit svih clanova porodice	U mojoj porodici se desava da pojedini clanovi ne znaju koja su im zaduzenja u kuci	U mojoj porodici zajednicki razjasnjavamo kako je doslo do odredenog problema
Moji roditelji su strogi	Pearson Correlation	1	,169	-0,133	0,163	-0,188
	Sig. (2-tailed)		,092	,188	,104	,061
	N	100	100	100	100	100
Moji roditelji me fizicki kaznjavaju kada se lose ponasam	Pearson Correlation	,169	1	0,195	-0,232*	-0,129
	Sig. (2-tailed)	,092		,052	,020	,201
	N	100	100	100	100	100
U slucaju da treba da se donese vazna odluka koja se tice cijele porodice, odluka ce se uvijek donijeti na dobrobit svih clanova porodice	Pearson Correlation	-,133	,195	1	-,456**	,593**
	Sig. (2-tailed)	,188	,052		,000	,000
	N	100	100	100	100	100
U mojoj porodici se desava da pojedini clanovi ne znaju koja su im zaduzenja u kuci	Pearson Correlation	,163	-,232*	-,456**	1	-,309**
	Sig. (2-tailed)	,104	,020	,000		,002
	N	100	100	100	100	100
U mojoj porodici zajednicki razjasnjavamo kako je doslo do odredenog problema	Pearson Correlation	-,188	-,129	,593**	-,309**	1
	Sig. (2-tailed)	,061	,201	,000	,002	
	N	100	100	100	100	100

Treća hipoteza se odnosila na povezanost vaspitnih stilova roditelja sa problematičnim ponašanjima adolescenata. Analizirali smo povezanost tri vaspitna stila (permisivni, autoritarni i zanemarujući) sa problematičnim ponašanjima adolescenata.

7.3. Povezanost vaspitnih stilova sa problematičnim ponašanjem adolescenata

Treća hipoteza se odnosila na povezanost vaspitnih stilova roditelja sa problematičnim ponašanjima adolescenata. Analizirali smo povezanost tri vaspitna stila (permisivni, autoritarni i zanemarujući) sa problematičnim ponašanjima adolescenata.

7.3.1. Povezanost permisivnog vaspitnog stila sa problematičnim ponašanjem adolescenata

Kada je u pitanju povezanost permisivnog vaspitnog stila roditelja sa problematičnim ponašanjem adolescenata, Pirsonov koeficijent pravolinijske korelacije je $r = 0,41$, što pokazuje da postoji statistički značajna pozitivna povezanost permisivnog stila roditeljstva sa problematičnim ponašanjem adolescenata (Tabela br.8).

Slabiji roditeljski nadzor, nizak nivo kontrole, ali ohrabriravnje djeteta da iznosi svoje stavove, kao i reagovanje na njihova osjećanja i potrebe, osnovne su karakteristike permisivnog stila roditeljstva. U našem istraživanju smo došli do statistički značajne povezanosti između ovog stila i problematičnog ponašanja adolescenata, što se može objasniti činjenicom da djeca čiji roditelji imaju nizak nivo kontrole i koji su previše popustiljivi, su skloniji problematičnim ponašanjima, kao što su konzumacija duvanskih i alkoholnih proizvoda. S obzirom na to da djeca permisivnih roditelja često nemaju granice, može doći do nepoštovanja odraslih, a samim tim i do pojave impulsivnosti kod djece.

Tabela br.8. Povezanost permisivnog stila roditeljstva sa problematičnim ponašanjem adolescenata.

		Konzumiram duvanske proizvode					Total
		veoma cesto	Cesto	Povremeno	rijetko	nikada	
Moji roditelji reaguju na moja osjecanja i potrebe	nikad	4	0	0	0	0	4
	rijetko	12	0	0	1	1	14
	ponekad	6	1	0	1	4	12
	cesto	6	4	5	3	13	31
	uvijek	5	5	4	2	22	38
Total		33	10	9	7	40	99

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	40,542 ^a	16	0,041
Likelihood Ratio	44,467	16	0,000
Linear-by-Linear Association	23,918	1	0,000
N of Valid Cases	99		

7.3.2. Povezanost autoritarnog vaspitnog stila i problematičnih ponašanja adolescenata

Kada je u pitanju povezanost autoritarnog vaspitnog stila i problematičnog ponašanja adolescenata, Pirsonov koeficijent pravolinijske korelacije je pokazao da postoji statistički značajna pozitivna povezanost ($r = 0,43$) (Tabela br.9).

Autoritarni roditelji rijetko razgovaraju sa svojom djecom o problemima, djeca njih posmatraju kao autoritet koji je strog. Dakle, možemo reći da je autoritarni vaspitni stil, odnosno, roditeljsko ponašanje u kom preovladava strogoća, stalno kritikovanje, kontrolisanje djetetovih misli i ponašanja, prediktivno za nastanak problematičnih ponašanja kod adolescenata. Ovaj stil karakteriše konstantni nadzor od strane roditelja, što svakako može dovesti do pojave agresivnog ponašanja kod adolescenata. Takvo ponašanje roditelja kod djece stvara nezadovoljstvo koje projektuju na svoje vršnjake ispoljavajući agresiju i bijes.

Tabela br.9. Povezanost autoritarnog vaspitnog stila i problematičnog ponašanja adolescenata.

		Konzumram psihoaktivne supstance				Total
		veoma cesto	povremeno	Rijetko	nikada	
Moji roditelji su strogi	Nikad	2	2	3	8	15
	Rijetko	1	0	2	37	40
	ponekad	0	1	0	10	11
	Cesto	1	0	5	15	21
	Uvijek	2	1	2	7	12
Total		6	4	12	77	99

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2- sided)
Pearson Chi-Square	21,560 ^a	12	0,043
Likelihood Ratio	23,609	12	0,023
Linear-by-Linear Association	0,379	1	0,538
N of Valid Cases	99		

7.3.3. Povezanost zanemarujućeg vaspitnog stila i problematičnih ponašanja adolescenata

Na kraju, kada govorimo o zanemarujućem vaspitnom stilu, Pirsonov koeficijent proste pravolinijske korelacije iznosi $r = 0,480$, što znači da postoji statistički značajna pozitivna povezanost između ovog stila roditeljstva i problematičnog ponašanja adolescenata, što je prikazano u Tabeli br.10.

Zanemarujući stil roditeljstva se karakteriše time što roditelji imaju emocionalnu distancu od svoje djece, ne obraćaju pažnju na ponašanje djeteta i ne pokazuju interes za svoje dijete, što, naravno, rezultira pojavom problematičnih ponašanja kod adolescenata. S obzirom na to da su djeca ovakvih roditelja najčešće prepuštena sama sebi, to može dovesti do pojave antisocijalnog ponašanja.

Tabela br.10. Povezanost zanemarujućeg vaspitnog stila i problematičnog ponašanja adolescenata.

		Konzumram psihoaktivne supstance				Total
		veoma cesto	povremeno	Rijetko	nikada	
Roditelje ne zanima gdje	nikad	0	0	2	38	40
sam i sta radim kada	rijetko	0	0	5	11	16
izadjem	ponekad	1	2	0	19	22
	cesto	2	2	3	7	14
	uvijek	3	0	2	2	7
Total		6	4	12	77	99

Symmetric Measures					
		Asymptotic			Approximate
		Value	Standardized Error ^a	Approximate T ^b	
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	0,561			0,000
Interval by Interval	Pearson's R	0,480	0,075	-5,391	0,000 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	-0,435	0,085	-4,763	0,000 ^c
N of Valid Cases		99			

8. PREVENCIJA PROBLEMATIČNOG PONAŠANJA ADOLESCENATA

Kada govorimo o mogućnostima prevencije problematičnog ponašanja adolescenata, najprije moramo definisati sam pojam prevencije. Prevencija se definiše kao proces kojim se želi smanjiti incidencija i prevalencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih (Bašić, 2012). Dakle, prevencija obuhvata niz preventivnih aktivnosti, metoda i postupaka, kojima se stvaraju uslovi u kojima neće doći do pojave faktora rizika koji dovode do problematičnog ponašanja adolescenata.

Savremene konceptualno-metodološke osnove društvenog reagovanja na probleme u ponašanju fokusiraju se na prevenciju (Jugović, 2018, prema: Jugović 2020).

Glavnu ulogu u prevenciji poremećaja u ponašanju adolescenata ima porodica, ali i odnosi koji vladaju unutar porodice. Osim porodice, bitnu ulogu zauzimaju i školske ustanove, stručni saradnici u školama, zdravstvene ustanove, javni mediji i slično.

Danas se prevencija problema u ponašanju posmatra kao široko djelovanje koje ima tri nivoa: univerzalni, selektivni i indikovani (Jugović, 2020). Univerzalni je usmjeren ka socijalizaciji mladih, odnosno ka razvijanju njihovih socijalnih vještina i kompetencija. Dalje, selektivni nivo usmjeren je na mlade kod kojih postoji veći rizik da će doći do problema u ponašanju (žrtve zlostavljanja i slično). Na kraju, indikovani nivo je usmjeren ka razvijanju programa kao što su poboljšanje odnosa na relaciji roditelj-dijete, unaprijeđivanje socijalnih vještina i slično.

Kako autor Jugović (2020) ističe, iskustva u primjeni preventivnih programa, kako kod nas, tako i u svijetu, ukazuju na važnost sljedećih usmjerenja: kod rizičnih grupa potrebni su višegodišnji programi, kao što su: rana intervencija, intervencija usmjerena na rizične i protektivne faktore, višedomenska intervencija (ličnost, sredina, institucije), integrisanost prevencije i tretmana u lokalnoj zajednici, usmjerenot na porodicu i školu.

8.1. Mogućnosti prevencije problematičnog ponašanja adolescenata

Aktivnosti za prevenciju problematičnog ponašanja adolescenata je, prije svega, potrebno uskladiti sa potrebama mladih. Dakle, sve preventivne aktivnosti bi trebale biti usmjerene prvenstveno

na mlade, na njihove lične osobine i potrebe, pri čemu posebnu pažnju treba usmjeriti ka onim adolescentima kod kojih postoji rizik za pojavu problematičnog ponašanja. Takođe, preventivne aktivnosti, osim na mlade, treba da budu usmjerene i ka njihovim roditeljima, nastavnicima i ka svim osobama koje učestvuju u vaspitanju mladih.

Kao što je u prethodnom dijelu spomenuto, porodica igra glavnu ulogu u prevenciji problematičnog ponašanja adolescenata. Dakle, porodica u kojoj se adolescent razvija, trebalo bi da se temelji na zdravim i stabilnim odnosima među članovima. Osim toga, roditelji treba da vode računa o potrebama svoje djece, ali, isto tako, moraju znati da odreaguju na negativno ponašanje njihove djece. Dalje, jako je bitno roditelje edukovati o poremećajima ponašanja, kako bi oni blagovremeno prepoznali simptome kod djece i ukazati im na pravilan način postupanja sa djecom kod kojih su uočeni problemi u ponašanju. Ono što je takođe bitno, jeste da se porodica podstiče na konstantnu saradnju sa školom, stručnim saradnicima (pedagogom i psihologom), centrom za socijalni rad i drugim institucijama, jer njihovom međusobnom saradnjom mogu da se postignu dobri rezultati u prevenciji problematičnog ponašanja adolescenata.

Kada je uloga škole i stručnih saradnika u pitanju, njihov glavni zadatak u prevenciji rizičnih ponašanja adolescenata jeste da stvore prijatnu klimu u kojoj će učenik doživljavati pozitivna iskustva, pri tom, poštujući njihove individualne razlike i potrebe. Takođe, mora se razviti odnos koji se zasniva na povjerenju između nastavnika i učenika. Osim toga, škole mogu organizovati i različite radionice i predavanja, koja takođe mogu preventivno djelovati na rizična ponašanja adolescenata. Ovim radionicama se može implementirati program prevencije vršnjačkog nasilja, zavisnost od alkohola i psihoaktivnih supstanci. Od velikog značaja je i edukacija nastavnika, koja se može realizovati kroz pedagoško-psihološke radionice. Sadržaji tih radionica treba da budu kreirani tako da obuhvataju područja od značaja za kvalitetan vaspitni rad, komunikaciju sa djecom i njihovim roditeljima, pomoć u rješavanju problema, podsticanje nastavnika za pokretanje preventivnih programa, osposobljavanje nastavnika za detekciju djece iz zlostavljajućih porodica, i adekvatan pristup u radu sa djecom sa poremećajima u ponašanju (Vujović, 2009). Takođe, potrebno je nastavnike upoznati sa ovim kritičnim razdobljem razvoja, te uputiti ih na to da uspostavljaju prijateljski odnos sa adolescentima, kako bi oni mogli da razvijaju svoju individualnost, samopoštovanje i samopouzdanje. Škola i njena intervencija u prevenciji poremećaja u ponašanju adolescenata se odnosi i na rano otkrivanje i pružanje pomoći u slučaju nastanka poremećaja u ponašanju.

Kada je u pitanju centar za socijalni rad, autorka Vujović (2009) navodi da on u odnosu na pojavu zlostavljanja i zanemarivanja i probleme u ponašanju djece iz takvih porodica, ne može da nastupa sam. Razvoj modela prevencije i zaštite zahtijeva izgrađivanje socijalne mreže koja bi povezivala aktivnosti drugih nadležnih organa i institucija i nevladinih organizacija u integralni proces zaštite (Vujović, 2009).

Politika i praksa u oblasti prevencije problema u ponašanju djece treba da bude zasnovana na pet elemenata: vrijednosnim osnovama, nivoima, ciljevima, principima i sadržajima programa (Jugović 2018, prema: Jugović 2020).

Isti autor ističe da su polazišta vrijednosne osnove prevencije: poštovanje i prava djece, inkluzivnost, dostupnost i pravednost obrazovanja, pozitivni socijalni i emocionalni razvoj djece, osnaživanje djece i roditelja, razvijanje osjećanja ličnog identiteta, senzibilizacija zajednice, jačanje multidisciplinarnog pristupa u radu psihološko-pedagoških i specijalno-edukacijskih službi škola. Jugović (2008, prema: Jugović 2020), ističe da prevencija i intervencija u domenu problema u ponašanju djece trebalo bi da bude zasnovana na sljedećim ciljevima: otklanjanju osujećujućih faktora socijalnog razvoja; unaprijeđivanju vaspitno-obrazovne funkcije škole; utvrđivanju jasnih pravila i odnosa u školi; ranoj intervenciji; razvijanju zdravih stilova života; jačanju prosocijalnih veza djeteta s vršnjacima, školom i zajednicom; koordinaciji sa institucijama lokalne zajednice; savjetodavnom radu sa roditeljima, itd. Prema riječima Jugovića (2020), principi za preventivne programe koji se primjenjuju u školskoj i socijalnoj sredini jesu: usmjerenost na razvoj djece tokom čitavog školovanja, a posebno na kritično razdoblje razvoja; identifikovanje potreba, snaga, rizika u odnosu na dijete i porodicu, kao i resursa i kapaciteta škole; standardizovanost intervencija sa tačno određenim planom rada; prodržavanje strukture uspješnih intervencija i primjera dobre prakse; primjena interaktivnih metoda; jačanje protektivnih faktora; savjetovanje za porodice kod kojih postoji rizik; vremenska ograničenost, izvodljivost i integrisanost programa; evaluacija procesa i ishoda programa. Sadržaji programa prevencija treba da budu usmjereni ka ključnim faktorima problema u ponašanju, a to su, između ostalog: konstruktivno rješavanje konflikata; tehnike kontrole ljutnje i upravljanja emocijama; vještine komunikacije; pružanje otpora pritisku vršnjaka; reagovanje u situacijama vršnjačkog nasilja; prepoznavanje rizika na internetu; razvijanje samopouzdanja; razvoj socijalnih normi usmjerenih protiv prestupništva; jačanje roditeljskih vještina komunikacije; jačanje roditeljskih vještina prosocijalnog i obrazovnog podsticanje djece, itd (Jugović, 2020).

Pema riječima autora Hrvatića (2018), kod prevencije delikventnog ponašanja mladih razlikujemo: opštu prevenciju, koja podrazumijeva uticaj na mlade da ne čine kaznena djela; specijalnu prevenciju – podrazumijeva spriječavanje počinitelja ponovnog počinjenja istog ili drugog kaznenog djela; prevenciju u širem smislu, koja podrazumijeva spriječavanje pojave budućih delikvenata; i prevenciju u užem smislu koja podrazumijeva pedagošku prevenciju i resocijalizaciju.

9. ZAVRŠNA RAZMATRANJA I ZAKLJUČCI

U ovom dijelu rada ćemo ukazati na osnovne zaključke našeg istraživanja. U fokusu našeg rada bilo je istraživanje uticaja roditeljskih vaspitnih stilova na problematično ponašanje adolescenata.

Teorijski dio rada se bavio razmatranjem savremenih teorijskih pristupa porodici, porodičnoj koherentnosti i adolescenciji. Razmotrili smo probleme sa kojima se susreću adolescenti i objasnili na koji način porodica može uticati na pojavu problematičnih ponašanja kod adolescenata. Takođe, detaljnije smo objasnili četiri vrste vaspitnih stilova roditeljstva (autoritarni, autoritativni, permisivni i zanemarujući). Na kraju teorijskih razmatranja, dali smo pregled dosadašnjih istraživanja o uticaju vaspitnih stilova na problematično ponašanje adolescenata.

Empirijski dio rada se bavio istraživanjem uticaja vaspitnih stilova i porodičnih odnosa na problematično ponašanje adolescenata. Osnovni cilj ovog istraživanja je bio da se, kroz prikupljene podatke o vaspitnim stilovima i problematičnim ponašanjima adolescenata, sagledaju uticaji vaspitnih stilova roditelja na problematično ponašanje adolescenata.

Da bi smo provjerili na koji način porodica i vaspitni stilovi utiču na problematično ponašanje adolescenata, sproveli smo istraživanje kojim je obuhvaćeno 100 ispitanika. Definisane su tri osnovne hipoteze istraživanja. Osim toga, opisan je i statistički postupak obrade podataka. Rezultati su prikazani i diskutovani u odnosu na postavljenje hipoteze istraživanja.

Prva hipoteza, prema kojoj se očekivalo da će postojati statistički značajne razlike u problematičnim ponašanjima adolescenata u odnosu na njihove socio-demografske karakteristike (pol, materijalne prilike, mjesto stanovanja), je naišla na potvrdu kroz analizu podataka. Dobili smo statistički značajne razlike u problematičnim ponašanjima adolescenata u odnosu na pol, mjesto stanovanja, a i u odnosu na materijalne prilike. Rezultati koje smo dobili pokazuju da su mladići više skloni problematičnim ponašanjima u odnosu na djevojke. Objašnjenje za veću sklonost mladića ka problematičnim ponašanjima, u odnosu na djevojke, treba tražiti u njihovim bio-psihičkim osobinama. Dakle, kod djevojčica postoji manja sklonost ka korišćenju psihoaktivnih supstanci, a kao razlog možemo navesti veću razvijenost moralnih osjećanja.

Kada govorimo o materijalnim prilikama porodice, možemo zaključiti da loše materijalne prilike porodice svakako utiču na poremećaj odnosa u jednoj porodici, jer, usljed opterećenosti o materijalnim problemima, roditelji nedovoljno vremena posvećuju svojoj djeci, odnosno njihovom

vaspitanju. Rezultati našeg istraživanja pokazuju da materijalne prilike porodice posredno utiču na pojavu problematičnih ponašanja kod adolescenata. Usljed nedostatka materijalnih sredstava, roditelji su frustrirani jer ne mogu da zadovolje svoje osnovne životne potrebe, pa se ta frustracija prenosi i na njihovu djecu, pa samim tim, dolazi do pojave problematičnih ponašanja kod adolescenata. Upravo zbog opterećenosti lošom materijalnom situacijom, roditelji, nažalost, malo vremena posvećuju vaspitanju njihove djece.

Na osnovu dobijenih rezultata možemo zaključiti da mjesto stanovanja utiče na rizična ponašanja kod adolescenata. Objašnjenje leži u tome da sklonost ka problematičnim ponašanjima adolescenata uglavnom raste sa veličinom naselja u kojem oni žive. Adolescentima koji odrastaju u gradu i žive urbanim načinom života, alkohol, duvanski proizvodi i psihoaktivne supstance su pristupačniji, stoga, predstavljaju veći izazov. Ovi adolescenti imaju više slobodnog vremena koje neadekvatno provode (izlasci, žurke i slično), za razliku od adolescenata koji žive u manjim sredinama, kojima žurke i nisu tako često dostupne. Samim tim, adolescenti iz gradova su u većem riziku da podlegnu problematičnim ponašanjima, kao što su konzumacija alkohola, duvanskih proizvoda i psihoaktivnih supstanci.

U radu smo ispitivali povezanost permisivnog, autoritarnog i zanemarujućeg stila roditeljstva sa osjećajem porodične koherentnosti ispitanika, gdje smo došli do sljedećih zaključaka: kada je u pitanju permisivni stil roditeljstva, dobili smo značajnu pozitivnu statističku značajnu povezanost sa osjećajem porodične koherentnosti. To se objašnjava činjenicom da u porodicama u kojima roditelji prihvataju djetetove želje i reaguju na njihova osjećanja i potrebe, u kojima vladaju ljubav i toplina, postoji i visok nivo osjećaja porodične koherentnosti. Kada je u pitanju povezanost između autoritarnog vaspitnog stila i osjećaja porodične koherentnosti, rezultati su pokazali postoji niska negativna statistički značajna povezanost između ovog vaspitnog stila i osjećaja porodične koherentnosti. Dobijeni rezultati su pokazali da u porodicama adolescenata čiji roditelji imaju zanemarujući vaspitni stil, ne postoji osjećaj da svako dobro razumije svakog, što nas dovodi do zaključka da u takvim porodicama adolescenti nemaju jak osjećaj porodične koherentnosti. Autoritarni roditelji rijetko razgovaraju sa svojom djecom o problemima i o razlozima njihovog ponašanja, tako da možemo zaključiti da djeca autoritarnih roditelja takođe nemaju jak osjećaj porodične koherentnosti.

Treća hipoteza, prema kojoj se očekivalo da postoji statistički značajna povezanost vaspitnih stilova roditelja sa problematičnim ponašanjem adolescenata, je potvrđena. Došli smo do zaključka

da postoje statistički značajne pozitivne povezanosti permisivnog, autoritarnog i zanemarujućeg stila roditeljstva sa problematičnim ponašanjem adolescenata.

U porodicama u kojima roditelji imaju permisivni stil, djeca su naviknuta da im se ugađa u svemu što požele, pa ne stvaraju osjećaj odgovornosti i samokontrole, tako da su često sklona fizičkoj agresiji prema svojim vršnjacima. To se dešava jer ne shvataju vezu između svog ponašanja i reakcija svojih vršnjaka. Naviknuti su na to da im je u porodici svako ponašanje prihvaćeno, i ono negativno i pozitivno; pozitivno je nagrađivano, a negativno opravdavano. Može se desiti da se djeca permisivnih roditelja ne uklapaju u određene grupe, jer kada naiđu na određena ograničenja (što u njihovoj porodici ne postoji), i na zahtjeve da se poštuju pravila određene grupe vršnjaka, oni postaju agresivnog ponašanja.

Dalje, djeca roditelja koji imaju autoritarni stil, u socijalnom okruženju su često povučena, ispoljavaju neprijateljsko raspoloženje prema svojoj okolini i veću sklonost ka konzumaciji duvana i alkohola. Dakle, autoritarni stil roditeljstva nerijetko dovodi do rizičnog ponašanja adolescenata. Takvo ponašanje se može objasniti time da su djeca nezadovoljna ponašanjem svojih roditelja. Kod djece se javlja strah i nezadovoljstvo, što dovodi do ispoljavanja poremećaja u ponašanju .

Određena roditeljska ponašanja, kao što su uskraćivanje pažnje, podrške i ljubavi prema djetetu, nepostojanje interesa za djetetove želje i potrebe (govorimo o zanemarujućem stilu), mogu rezultirati time da se dijete počne tako ponašati i prema ljudima iz svoje neposredne okoline. Dijete zbog odrastanja u nepovoljnim uslovima, zbog neispunjavanja datih obećanja, zbog nezainteresovanosti roditelja za njega, često razvija neprijateljstvo prema drugima. Djeca ovakvih roditelja imaju nizak nivo samopoštovanja, ispoljavaju najviše problema u ponašanju, kao i sklonost ka konzumaciji alkohola i psihoaktivnih supstanci.

Rezultati našeg istraživanja sugerišu da su vaspitni stilovi roditelja i odnosi u porodici od značajne važnosti za nastanak problematičnih ponašanja u periodu adolescencije.

Kao generalan zaključak, može se reći da su vaspitni stilovi roditeljstva povezani sa problematičnim ponašanjem adolescenata. Teorijska analiza i sprovedeno istraživanje ukazuju na važnost vaspitnih stilova roditeljstva i njihov uticaj na adolescente i njihova rizična ponašanja, kao i na potrebu za stvaranjem specifičnih pristupa u radu sa roditeljima, kao i u stvaranju naučno utemeljenih programa prevencije problematičnih ponašanja adolescenata.

Na samom kraju, spomenućemo i neka ograničenja u našem istraživanju. Naime, s obzirom na osjetljivost problema istraživanja, kao potencijalno ograničenje možemo navesti mogućnost da ispitanici nisu objektivno odgovarali na pitanje. Kao drugo ograničenje ćemo navesti i reprezentativnost uzorka. S obzirom na to da su istraživanjem obuhvaćeni samo adolescenti sa područja Pljevalja, u buduća istraživanja treba uključiti i adolescente iz ostalih gradova Crne Gore, kako bi se dobili rezultati opštijeg karaktera na nivou cijele države.

Za evaluaciju rezultata našeg istraživanja, svakako su potrebija dugotrajnija i čvrsto metodološki zasnovana istraživanja.

LITERATURA

Ajduković, M. (1988). Samoiskaz i izučavanje delinkventnog i društveno neprihvatljivog ponašanja mladih u nas. *Penološke teme*, 3 (1-2), 15-37.

Antonovsky, A., Sourani, T. (1988). Family sense of coherence and family adaptation. *Journal of Marriage and the Family*, 79-92.

Antonovsky, A., Sourani, T. (1988). Family sense of coherence and family adaptation. *Journal of Marriage and the Family*, 79-92.

Bašić, J. (2012). Prevencija poremećaja u ponašanju u školi. *Zaštita prava i interesa djece sa problemima u ponašanju*. Velika Gorica: Tiskara Velika Gorica

Baumrind, D. (1966). Effect of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 34(4).

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11.

Berk, L.E. (2015). *Dječija razvojna psihologija*. Jatrebarsko: Naklada Slap.

Božin, A. A. (2001). *Ličnost i stres – Osjećaj koherentnosti i prevladavanje stresa u uslovima društvene krize*. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.

Božin, A. A. (2004). *Osećaj koherentnosti u kriznim i stabilnim periodima razvoja*, diplomski rad. Beograd: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.

Ćetković, R. (2009). *Porodica i odrastanje mladih*. Podgorica: JU Službeni list Crne Gore.

Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.

Ćurčić, V. (1997). *Adolescencija – Revolucija i evolucija u razvoju*. Beograd: Odsjek za adolescentnu psihijatriju KBC „Dr Dragiša Mišović - Dedinje“.

Deković, M., Raboteg Šarić, Z. (1996). Roditeljski odgojni postupci, odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 4-5, 427-445.

Dušanić, S. (2007). *Psihološka istraživanja religioznosti*. Banja Luka: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjaluci.

Goldner-Vukov, M. (1988). *Porodica u krizi*. Beograd, Zagreb: Medicinska knjiga.

Havelka, N. (2002). *Uvod u psihologiju međuljudskih odnosa*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.

Hrvatić, N. (2018). Pedagoška prevencija i resocijalizacija poremećaja u ponašanju. *Pedagogija, obrazovanje i nastava*. Mostar: Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru.

Ilić, I., Stajić, M. (2013). Funkcionalnost porodica kod djece sa poremećajima ponašanja. *Časopis za psihijatriju, psihologiju i srodne discipline*. RS, Bosna i Hercegovina: Bolnica za hroničnu psihijatriju Modriča.

Jugović, A. (2004). Rizična ponašanja omladine. *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Beograd: Centar za proučavanje aletrnativa.

Jugović, A. (2018). Problemi u ponašanju dece školskog uzrasta: pojmovni okviri, obilježja i implikacije za obrazovnu politiku. *Unaprijeđivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u Srbiji*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Jugović, A. (2020). *Društveno osjetljive grupe: perspektive i politike*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Jugović, A. (2020). *Društveno osjetljive grupe-perspektive i politike*. Beograd.

Kaličanin, P., Petrović, D. (2001). *Priručnik o stresu*. Beograd: Institut za mentalno zdravlje.

Klarin, M., Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (2), 243-262.

Kopko, K. (2007). *Parenting, Styles & Adolescents*. Cornell University Cooperative Extension. Preuzeto sa: <https://www.countrysideday.org>.

Kowal, A., Szymona K., Opolska, A., Piszczek, R., Domanski, M. (2007). *Family support and the sense of coherence (SOC) in adolescents*. *Annales Universitatis mariae curie- Sklodowska Lublin - Polonia*, Vol. LXII, N 1. 31 Sect IO D.

Kuburić, Z. (2001). *Porodica i psihičko zdravlje djece*, treće izdanje. Beograd: Čigoja.

- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lofgrem, K. B., Lapsen, A. (1992). Key component of self-esteem. In F. J. Monks & W. A. M. Peters (Eds.), *Talent for the future*. Maastricht: Garcum.
- Maglica, T. (2021). Komunikacija i znanje roditelja o iskustvima svoje djece s problemima u ponašanju-razlike u procjeni roditelja i adolescenata. *Kriminologija & socijalna integracija*, 29 (1), 41-65. <https://hrcak.srce.hr/file/377612> . Preuzeto: 10.04.2022.
- Marić, M. (2011). *Problematično ponašanje dece i adolescenata – pojam, učestalost, poreklo i prevencija*. Sombor: Učiteljski fakultet. Preuzeto sa: <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0353-71291102175M>.
- Matejević, M. (2007). *Vrednosne orijentacije i vaspitni stil roditelja*. Niš: Filozofski fakultet.
- Mihić, J., Bašić, J. (2008). Preventivne strategije – eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), 445-471.
- Minić, L.J.V., Kompirović, T. (2014). Funkcije i problemi savremene porodice u vaspitanju dece ranog uzrasta. *Zbornik radova učiteljskog fakulteta Prizren-Leposavić br. 8*. 27-40.str. Leposavić: Učiteljski fakultet Prizren. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet u Prištini. Preuzeto sa: <http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1452-93431408027M>.
- Nešić, B.V., Radomirović, V. (2000). *Osnovi razvojne psihologije*. Kragujevac: Filozofski fakultet.
- Nikolić, S., Vidović, V., Marangunić, M, Petković- Bujas, Z. (2008). *Obitelj - podrška mentalnom zdravlju pojedinca - Teorijski i praktični priručnik obiteljske terapije*. Naklada Slap-Zagreb.
- Pedagoški rečnik 2* (1967). Beograd: Zavod za pedagoška istraživanja.
- Petani, R. (2011). Roditelj-dijete. U D. Maleš (ur.) *Nove paradigme ranog odgoja* (97–124). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Pinney, E. L., Glipp, S. (1982). *Glossary of Group and Family Therapy*. New York: Bruner-Mazal.
- Robinson, C. C., Mandlco, B., Olsen, S. F., Hart, C. H. (2001). *The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ)*. In B. F. Perlmutter, J. Touliatos, & G. W. Holden (Eds.).

Handbook of family measurement techniques, 3. Instruments & index, Thousand Oaks: Sage.319-321.

Romić, M., Ljubetić, M. (2021). Aktivno suočavanje adolescenata sa stresom kao rezultat zadovoljstva obiteljskim interakcijama. *Nova prisutnost*, XIX (2), 449-462. Preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/file/378971> .

Scales, P.C. (1999). Reducing Risk and Building Developmental Assets: Essential Actions for Promoting Adolescent Health. *Journal of School Health*, 69 (3), 133-120.

Shaffer L. F., Shoben E. J. (1956). *The psychology of adjustment*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Sheeber, L., Davis, B., Leve, C., Hops, H., Tildesley, E. (2007). Adolescents' relationships with their mothers and fathers: Associations with depressive disorder and sub-diagnostic symptomatology. *Journal of Abnormal Psychology*, 1, 144-154.

Stefanović-Stanojević, T. (2006). Partnerska afektivna vezanost i vaspitni stilovi. Niš: Filozofski fakultet. *Godišnjak za psihologiju*, vol 4, No 4-5. 71-90.

Tasić, D. (1994). Komunikacija između roditelja i djece i izražavanje poremećaja u ponašanju. Kriminologija i socijalna integracija. *Časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju* 2 (1), 59-76. Preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/93850> .

Todorović, J. (2015). *Vaspitni stilovi roditeljstva i samopoštovanje adolescenata*. Niš: Prosveta.

Vujaklija, M. (1997). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.

Vujović, T. (2009). *Od žrtve do delikventa - Uticaj roditeljskog zlostavljanja i zanemiravinnja djece na javljanje delikventnog ponašanja*. Nikšić: Filozoski fakultet, Institut za sociologiju.

Vukoje J. (2012). Osnovne funkcije savremene porodice, *Naučno-stručni časopis Svarog*. Banja Luka.

Wall, W. D. (1968). *Adolescents in School and Society*. Slough: National Foundation for Educational Research.

World Health Organisation-WHO (2011). *International statistical classification of diseases and related health problems*, edition 2010.

Zuković, S. (2009). *Funkcionalnost savremene porodice i verska nastava kao resurs njenog osnaživanja*. *Bibliid* 0553–4569, 55 (1–2), 33–47.

Zuković, S., Ninković, S. & Krstić, K. (2015). Vaspitni postupci roditelja iz ugla adolescenata. *Psihološka istraživanja*, Vol. XVIII (1), 125-143. Preuzeto sa: [https://pefja.kg.ac.rs/preuzimanje/Materijalizanastavu/Nastava%20201617/Methodika vaspitnog rada](https://pefja.kg.ac.rs/preuzimanje/Materijalizanastavu/Nastava%20201617/Methodika%20vaspitnog%20rada).

PRILOZI

UPITNIK

Pred Vama je upitnik pripremljen sa namjerom da se ispitaju uticaji porodičnih odnosa i vaspitnih stilova na problematično ponašanje adolescenata. Dobijeni rezultati će se koristiti isključivo u naučne svrhe. Ispitivanje je anonimno.

Od Vas se očekuje da pažljivo pročitate pitanja i da što iskrenije odgovorite na njih tako što ćete zaokruživanjem broja u odgovarajućoj koloni označiti odgovor koji se najviše odnosi na Vas.

Hvala na saradnji!

1.Pol

2. Godine starosti _____

1= muški 2 = ženski

3.Mjesto stanovanja

4. Materijalne prilike Vaše porodice

1= selo 2 = grad 3 = prigradsko naselje 1=loše 2=prosječne 3=dobre

II SKALA ZA ISPITIVANJE VASPITNIH STILOVA RODITELJA

Tvrdnje koje se nalaze pred Vama se odnose na Vaš odnos sa roditeljima. Odgovorite u kojoj mjeri data tvrdnja najbolje opisuje Vaš odnos sa roditeljima, zaokružujući broj u odgovarajućoj koloni.

	1 NIKAD	2 RIJTEKO	3 PONEKAD	4 ČESTO	5 UVIJEK
5.Moji roditelji reaguju na moja osjećanja i potrebe	1	2	3	4	5

6.Moji roditelji redovno razgovaraju sa mnom o mojim problemima	1	2	3	4	5
7.Roditelji dozvoljavaju da radim šta god želim	1	2	3	4	5
8. Roditelji pokazuju razumijevanje kada sam uznemiren/a	1	2	3	4	5
9.U mojoj porodici ne postoje jasno određena pravila	1	2	3	4	5
10. Moji roditelji su strogi	1	2	3	4	5
11.Roditelje ne zanima gdje sam i šta radim kad izađem	1	2	3	4	5
12.Roditelji me kažnjavaju kada nešto pogrešno uradim	1	2	3	4	5
13.Moji roditelji vode računa o tome gdje izlazim	1	2	3	4	5
14.Moji roditelji postavljaju jasna pravila u porodici	1	2	3	4	5
15.Roditelji ne uvažavaju moje prijedloge i stavove	1	2	3	4	5
16.Moji roditelji me fizički kažnjavaju kada se loše ponašam	1	2	3	4	5
17.Roditelji me ohrabruju da iznosim svoje mišljenje i stavove	1	2	3	4	5
18.Roditelji me podržavaju u svemu	1	2	3	4	5
19.Roditelji mi pomažu da razumijem posljedice sopstvenog ponašanja	1	2	3	4	5

20. Roditelji me pohvaljuju kada se dobro ponašam	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

III SKALA ZA PROCJENU PORODIČNE KOHERENTNOSTI

Ova skala sadrži pitanja koja se odnose na način na koji Vaša porodica izlazi na kraj sa problemima svakodnevnice.

Na pitanja odgovarate tako što ćete zaokružiti broj u odgovarajućoj koloni, zavisno od Vašeg stepena slaganja sa datom tvrdnjom.

	1 U POTPUNOSTI SE SLAŽEM	2 DJELIMIČNO SE SLAŽEM	3 NEODLUČAN/A	4 UGLAVNOM SE NE SLAŽEM	5 U POTPUNOSTI SE NE SLAŽEM
21. U mojoj porodici postoji osjećaj da svako dobro razumije svakog.	1	2	3	4	5
22. Nema šanse da će se stvari koje zavise od saradnje svih članova porodice obaviti.	1	2	3	4	5
23. U slučaju da iskrse problem, jedan član porodice uvijek dobija pomoć od drugog člana.	1	2	3	4	5
24. U slučaju da treba da se donese važna odluka koja se tiče cijele porodice, odluka će se uvijek donijeti na dobrobit svih članova porodice.	1	2	3	4	5
25. Porodični život mi izgleda kao	1	2	3	4	5

svakodnevna rutina.					
26.U mojoj porodici se dešava da pojedini članovi ne znaju koja su im zaduženja u kući.	1	2	3	4	5
27.U mojoj porodici zajenički razjašnjavamo kako je došlo do određenog problema.	1	2	3	4	5
28.Članovi moje porodice se lako prilagođavaju novonastalim situacijama.	1	2	3	4	5
29.Moj porodični život ima jasan cilj i svrhu.	1	2	3	4	5
30.Često se pitam zašto porodica postoji.	1	2	3	4	5
31.Roditelji ne uvažavaju moje prijedloge i stavove.	1	2	3	4	5
32.Članovi moje porodice shvataju moja osjećanja.	1	2	3	4	5
33.Kada se moja porodica suoči sa nekim teškim problemom, postoji osjećaj da taj problem nećemo moći da savladamo.	1	2	3	4	5
34.U mojoj porodici je veoma značajno uspjeti u stvarima koje su važne za cijelu porodicu.	1	2	3	4	5

35.Pravila u mojoj porodici su potpuno jasna.	1	2	3	4	5
36.Roditelji me pohvaljuju kada se dobro ponašam	1	2	3	4	5

V SKALA ZA PROCJENU PROBLEMATIČNIH PONAŠANJA ADOLESCENATA

Na pitanja odgovarate tako što ćete zaokružiti broj u odgovarajućoj koloni, zavisno od Vašeg stepena slaganja sa datom tvrdnjom.

	1 VEOMA ČESTO	2 ČESTO	3 POVREMENO	4 RIJETKO	5 NIKADA
37.Konзумiram duvanske proizvode	1	2	3	4	5
38.Konзумiram alkoholna pića	1	2	3	4	5
39.Konзумiram psihoaktivne supstance	1	2	3	4	5
40.Nasilno riješavam sukobe	1	2	3	4	5
41.Često sam u svađi sa članovima porodice	1	2	3	4	5
42.Izostajem iz škole bez opravdanog razloga	1	2	3	4	5
43.Mijenjam seksualne partnere	1	2	3	4	5
44.Agresivno reagujem na određene situacije	1	2	3	4	5

Summary

Adolescence represents a critical period in the life of every individual, a period in which numerous physical and psychological changes occur. Relationships in one family influence the model of behavior in adolescents. In order to understand the influence of family relationships and parents on the problematic behaviors of adolescents, the parenting styles of their parents must be analyzed. In this regard, the main goal of the research was to determine the connection between parenting styles and family relationships on the problematic behavior of adolescents. The paper defines the terms: family, adolescence, family coherence and parenting styles. Four parenting styles are explained: permissive, authoritarian, authoritative and neglectful parenting style. Also, the paper mentions the possibilities of preventing problematic behavior of adolescents. Adolescents from Pljevlja, aged 17 and 18, participated in the research. The results showed that parents' educational styles (permissive, authoritarian and neglectful) influence the occurrence of problematic behavior in adolescents, as well as the feeling of family coherence in adolescents.

Key words: adolescence, educational styles, family, problematic behavior, prevention